

Lapsen ääni sosiaalitoimen asumisriita- selvityksissä

Jonna Koivuniemi
Tampereen yliopisto
Porin yksikkö
Pro gradu-tutkielma
Helmikuu 2009

Tampereen yliopisto
Porin yksikkö

KOIVUNIEMI, JONNA: Lapsen ääni sosiaalitoimen asumisriita-
selvityksissä.

Pro gradu-tutkielma, 64 sivua

Sosiaalityö

Helmikuu 2009

Tarkastelen tutkielmassani käräjäoikeuden sosiaalitoimelta pyytämiä lapsen huoltoriitaselvityksiä. Aineistonani on keskisuuren suomalaisen kunnan sosiaalitoimen vuosina 2006-2007 tekemät selvitykset. Olen rajannut aineistoni selvityksiin, joissa on ainakin yhtenä osa-alueena selvitetty lapsen asumista koskevaa riitaa. Työssäni tutkin miten sosiaalitoimen laatimissa selvityksissä on selvitetty lapsen mielipidettä ja miten se on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden tekemään esitykseen käräjäoikeudelle.

Aloitan tutkielmani esittelemällä parisuhteiden ja perheiden muutoksia ja nykytilaa, lasta asiakkaana sekä huoltoriitoja yleisesti sekä aiheeseen liittyviä lakeja. Aineistoani olen analysoinut käyttäen laadullisen tutkimuksen menetelmiin kuuluvaa sisällönanalyysia.

Tutkielmani keskeisinä tuloksina esittelen lapsen mielipiteen selvittämisen kolme eri muotoa; suoran keskustelun, toiminnalliset välineet sekä havainnoinnin. Lisäksi selvitän, miten lapsen mielipide on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden tekemään esitykseen ja milloin lasta on kuultu.

Asiasanat: lapsilähtöisyys, perhe, huoltoriita, sosiaalitoimi, sisällönanalyysi

Sisällysluettelo

1. Johdanto	1
2. Perhe muutoksessa	3
2.1 Muuttuva parisuhde	3
2.2 Muuttuva perhe ja vanhemmuus	4
3. Lapsi asiakkaana	7
3.1 Lapsilähtöinen sosiaalityö.....	7
3.2 Lapsen osallisuus	9
3.3 Lapsi tiedon tuottajana.....	10
3.4 Lapsen kuuleminen	12
4. Lapsen huollosta ja huoltoriidoista yleisesti	15
4.1 Lapsen huollon historiaa.....	15
4.2 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta.....	16
4.3 Huoltoriidoista ja niiden erityispiirteistä	17
5. Sosiaalitoimen selvitys	20
5.1 Huoltoriitojen ja sosiaalitoimen selvitysten määrä	20
5.2 Sosiaalitoimi selvittäjänä.....	20
5.3 Selvityksen sisältö	22
6. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite.....	25
7. Aineisto	26
7.1 Tutkimuksen aineisto	26
7.2 Aineistona olevien selvitysten rakenne	27
8. Laadullinen tutkimus ja tutkimusmenetelmä.....	31
8.1 Laadullisesta tutkimuksesta yleisesti	31
8.2 Laadullisen tutkimuksen kritiikki.....	32
8.3 Sisällönanalyysi menetelmänä	33
8.4 Laadullinen analyysi ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi	34
8.5 Sisällönanalyysi tässä tutkielmassa.....	35
9. Tutkimustulokset	39
9.1 Lapsen mielipiteen selvittäminen.....	39
9.1.1 Suora keskustelu.....	40

9.1.2. Toiminnalliset välineet.....	43
9.1.3. Havainnointi	46
9.2 Lapsen mielipiteen vaikutus esitykseen.....	48
10. Pohdintaa	52
10.1 Selvitysten ihanne ja todellisuus.....	52
10.2 Lapsen osallisuus ja lapsilähtöisyys selvityksissä	53
10.3 Haasteet lapsen kuulemisessa	54
10.4 Milloin lasta kuullaan?.....	55
10.5 Ajatuksia jatkotutkimukseen	57
Lähteet	59

1. Johdanto

Parisuhteet rakennetaan nykyään yhä suuremmassa määrin tyydyttävien tunteiden varaan. Parisuhde päättyy, kun positiiviset tunteet katoavat. Näin käy yhä useammin myös silloin, kun puolisoiden lisäksi perheeseen kuuluu lapsia. Tästä syystä vanhempiensa eron kokee vuosittain suuri määrä alaikäisiä suomalaisia lapsia.

Erojen lisääntyessä erilaiset perhemuodot lisääntyvät. Ydinperheiden lisäksi muodostuu yksinhuoltajaperheitä ja uusperheitä. Tässä kohtaa monimutkaiset ihmissuhteet ja vanhemmuuden eri muodot voivat vaikeuttaa perheiden elämää ja vaikuttaa tätä kautta merkittävästi lapsen hyvinvointiin perheessä. Ero on vaikea ja elämän lähes täysin mullistava kokemus, johon liittyy usein paljon ristiriitaisia tunteita puolisoiden välillä ja se vaikuttaa lähes väistämättä myös lapseen. Olisikin äärimmäisen tärkeää, että vanhemmat kykenisivät myös eron jälkeen yhteistyöhön sovittaessa lapseen liittyvistä asioista.

Läheskään aina vanhemmat eivät kuitenkaan eron jälkeen pysty sovussa tekemään lapseen liittyviä päätöksiä, vanhemmat eivät kykene esimerkiksi keskenään sopimaan lapsen asuinpaikkaa, huoltoa ja tapaamisoikeutta. Tällaisissa tilanteissa vanhempien on haettava ulkopuolista apua tilanteen selvittämiseksi sosiaalitoimesta. Mikäli tämänkään jälkeen ei päästä sopimukseen lapsen asioissa, on lapsen huolto, asuminen ja tapaamisoikeus päätettävä tuomioistuimen toimesta. Tämän Pro gradu-tutkielman aineistona ovat selvitykset, joita sosiaalityöntekijät ovat tehneet käräjäoikeuden pyynnöstä lapsen asumisriitatilanteessa.

Lapsilähtöinen työote ja lapsen osallistuminen itseään koskevien päätösten tekoon on viime vuosina korostunut. On erittäin tärkeää huomioida lapsen omat ajatukset ja mielipiteet tilanteestaan päätettäessä häntä koskevista asioista. Vuoden 2008 alussa voimaan tullut uusi

lastensuojelulaki velvoittaa myös entistä enemmän ottamaan huomioon ja selvittämään lapsen omaa mielipidettä.

Myös tämän työn näkökulma on lapsilähtöinen. Työn tarkoituksena on selvittää, miten lapsen kanssa on työskennelty sosiaalityöntekijöiden tehdessä käräjäoikeudelle selvitystä lapsen asumisesta. Lisäksi tarkoituksena on selvittää, miten lapsen mielipide on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden käräjäoikeudelle tekemään esitykseen asiassa. Analyysimenetelmänä olen Pro gradu-tutkielmassani käyttänyt laadulliseen analyysiperinteeseen kuuluvaa aineistolähtöistä sisällönanalyysia.

Työn aluksi selvitän perheiden, parisuhteiden ja vanhemmuuden tilaa ja muutoksia nyky-yhteiskunnassa. Tämän jälkeen tuon esille huoltoriitojen piirteitä ja sosiaalitoimen roolia selvittäjänä sekä selvityksen sisältöä. Menetelmän esittelyn jälkeen esitän tutkimustulokset. Lopuksi pohdin aiemman ja tämän tutkimuksen mahdollisia yhtäläisyyksiä ja eroavaisuuksia sekä tutkailen tämän tutkielman tuloksia yleisemmällä tasolla.

2. Perhe muutoksessa

2.1 Muuttuva parisuhde

Parisuhde mielletään nykyään perheen tukipilariksi. Sen varassa perhe pysyy koossa tai hajoaa (Paajanen 2007, 37). Avioliitto on edelleen yleisin parisuhteen muoto, vaikka vuosittain solmittujen avioliittojen määrä onkin viimeisten noin kolmen vuosikymmenen aikana vähentynyt (Litmala 2003, 30–31). Viime vuosina avioliiton solmineiden määrä on ollut Suomessa taas kasvussa. Esimerkiksi vuonna 1997 solmittiin 23 444 ja vuonna 2005 jo 29 283 avioliittoa. (Väestömuutokset 2005.)

Parisuhteet päättyvät kuitenkin yhä useammin eroon. Nykyisin eroaa noin 13 000- 14 000 avioparia vuosittain. (Väestömuutokset 2005.) Eroille on pyritty etsimään erilaisia yksittäisiä syitä ja yhteistä tekijää. Parisuhteet päättyvät kuitenkin eroon erilaisten tekijöiden summana. Tämän vuoksi yhteistä nimittäjää kaikille eroille on vaikea löytää. (Litmala 2003, 22.) Paajanen (2007) on tutkinut suomalaisten näkemyksiä perheistä, pareista, lähisuvusta, avioeroista ja perhepolitiikasta. Paajasen (2007) mukaan tutkimukseen osallistuneiden suomalaisten mielestä perustelluimpia syitä erolle ovat niin sanotut ”rajut” syyt, kuten fyysinen ja henkinen väkivalta, uskottomuus ja alkoholiongelmat.

Viime vuosikymmenten yhteiskunnallisten rakenteellisten muutosten on väitetty vahvistaneen individualismin asemaa yleisenä elämäntavaksi. Individualistisen elämän- ja ajattelutavan on katsottu ulottuvan myös läheisiin ihmissuhteisiin. (Litmala 2003, 22–23.) Forsbergin (2003, 86–102) mukaan parisuhteen muodostuminen on nykyään katsottu tapahtuvan korostuneesti emotionaaliselta pohjalta. Tunteet liittävät yhteen ja hajottavat perhe- ja parisuhteita.

Beck & Beck- Gernsheimin (1995) mukaan individualismi on voimakkaasti nykyavioliittoja ja puolisoita luonnehtiva piirre. Suhde perustuu yksilöllisyysajattelun mukaan puolisoitten välisiin tunteisiin. Positiivisten tunteiden katoaminen merkitsee suhteen loppua. Tunteita kyseenalaistetaan jatkuvasti muuttuvan ulkoisen todellisuuden luomien paineiden alaisina. Beck & Beck- Gernsheimin (mt.) mukaan nämä paineet muodostuvat individualismin ihanteesta. Heidän mukaansa yhteiskunnallisten muutosten myötä ihmisiä edellytetään ihmissuhteistaan riippumatta luomaan itselleen korostetun itsenäisen elämän.

Giddens (1992) puhuu teoksessaan puhtaista suhteista parisuhteissa. Puhtaalla suhteella hän tarkoittaa, että parisuhteet muotoutuvat nykyään vain parisuhteen muodostavien puolisoitten vuoksi ja kestävät ainoastaan niin kauan, kun ne tuottavat tunneperustaista tyydytystä osapuolille. Puhtaassa suhteessa ei päde perinteet tai yleiset moraal säännöt, vaan suhteen normit neuvotellaan osapuolten kesken. Giddens (1992, 1-2) nostaa esille myös naiset ja naisten aseman muutokset. Naisten ja miesten tasavertaisuuden toteutuessa tunteiden merkitys, suhteen emotionaalinen tyydyttävyys, on tärkeintä.

Myös perhemuodot ja vanhemmuus ovat parisuhteiden muuttuessa ja moninaistuessa muodostuneet uudentyyppisiksi ja monimuotoisemmiksi. Seuraavassa pohdin muuttuvaa perhettä ja vanhemmuuden uudentyyppisiä piirteitä.

2.2 Muuttuva perhe ja vanhemmuus

Yhteiskunnassa yleisesti voimassa oleva perheen määrittely perustuu lasten ja vanhempien väliseen biologiseen suhteeseen (Linnavuori 2007, 12). Uusimmassa määrittelyssä perheen muodostavat sekä avio- että avoliitossa ja rekisteröidyssä suhteessa elävät henkilöt ja heidän yhteiset tai toisen puolison lapset tai jompikumpi vanhemmista lapsineen sekä

lapsettomat avio- ja avoparit sekä rekisteröidyssä suhteessa elävät parit. Tilastokeskuksen määritelmän mukaan Suomessa oli vuoden 2005 lopussa 1 426 000 perhettä ja perheisiin kuului 76.8 % väestöstä. (Paajanen 2007, 9.)

Suomalaisissa perherakenteissa on tapahtunut varsin suuria muutoksia viime vuosikymmenien aikana. Avoliitot ovat yleistyneet 1970-luvulta lähtien. Avoliittojen ja avioerojen määrän lisääntyminen on heijastunut myös aviopari-perhetyyppeihin siten, että lapsettomat avioparit ovat nykyään hieman yleisempi perhetyyppi kuin aviopari ja lapsia. (Paajanen 2007, 9-10.) Perinteisesti perheen on katsottu muodostuvan avioparista ja avioparin yhteisistä lapsista. Onkin totta, että avoliittojen yleistyminen, eronneisuuden lisääntyminen, uusperheiden muodostuminen ja samaa sukupuolta olevien parisuhteiden rekisteröintimahdollisuus muuttavat jatkuvasti käsityksiä parisuhteen ja perheen perinteisistä muodoista. (Litmala 2002, 3.)

Joko avio- tai avoliitossa eläneiden vanhempiensa eron kokee vuosittain arviolta 25 000- 30 000 alaikäistä lasta. Eniten eroja kokevat alle kouluikäiset lapset. (Litmala 2002, 3.) Eron jälkeisten perhesuhteiden määrittely uudelleen on välttämätöntä, koska eronnut perhe on edelleen perhe. Perheenjäsenten suhteet eivät myöskään ole valmiiksi annettuja, vaan ne muodostuvat sellaisiksi, kun perheenjäseneet ne tekevät. (Linnavuori 2007, 13.)

Vanhempien erojen määrän lisääntyessä sekä uusperheiden yleistyessä tulee myös vanhemmuuteen uusia ulottuvuuksia. Toimivaa eron jälkeistä vanhemmuutta on aikuisten välinen yhteistyö ja toistensa tukeminen vanhemmuudessa. Vanhemmat, jotka toimivat yhteistyössä samojen tavoitteiden mukaisesti, luovat lapselleen paremman kasvuympäristön kuin eri tavoitteisiin pyrkivät vanhemmat. (Linnavuori 2007, 18.) Valitettavan usein vanhemmat eivät kuitenkaan eron jälkeen kykene

toimimaan yhteistyössä, vaan keskinäiset ristiriidat peittoavat alleen lapsen edun.

Vanhempien eron jälkeen lapsen elämään voi tulla uusia aikuisia vanhempien uusien puolisoitten muodossa. Vanhempien puolisoitten ja lasten välille saattaa muodostua suhde, jossa uusi puoliso toimii lapsen sosiaalisena tai psykologisena vanhempana, vaikka hänellä ei varsinaista biologista suhdetta lapseen olekaan.

Biologisia vanhempia pidetään kulttuurissamme lähtökohtaisesti lapsen oikeina vanhempina. Yleensä sekä vanhemman oikeudet, että velvollisuudet liitetään biologiseen vanhempaan. Uusperheen rakentuessa ”oikean perheen” ja ”oikean vanhemmuuden” muotoutumista pidetään usein ongelmallisena juuri biologisen siteen puuttumisen vuoksi. (Ritala-Koskinen 2003, 124.) Biologisten siteiden puuttuminen ei kuitenkaan tarkoita sitä, että isä- ja äitipuolet eivät voisi täyttää sosiaalisen tai psykologisen vanhemmuuden kriteereitä.

3. Lapsi asiakkaana

3.1 Lapsilähtöinen sosiaalityö

Lapset ja lapsilähtöisyys ovat olleet viime vuosina suurimmin kiinnostusta herättäneitä aiheita sosiaalityössä. Forsbergin, Ritala-Koskisen ja Törrösen (2006, 5) mukaan yhtäältä on haluttu opiskella lasten yksilöllistä huomioimista ja kohtaamista, toisaalta taas yhteiskunnallinen huoli lasten asemasta ja ilmassa olevista pahoinvoinnin merkeistä on vaatinut huomiota. Lasten pahoinvointikeskustelussa on peräänkuulutettu aikuisten vastuuta ja tiukempaa kontrollia. Tämä siis tarkoittaa sitä, että vanhempien vastuuntunnon ja tiukempien kasvatustapojen vakiintumiseksi olisi tehtävä töitä nimenomaan vanhempien kanssa. Tämän voi katsoa olevan jokseenkin jännitteisessä suhteessa lapsilähtöisen työtavan kanssa.

Lapsen aseman uudelleenmäärittely on sosiaalityössä ajankohtainen aihe. Lapsikeskeinen ajattelu on muuttanut kuvaa siitä, kuinka lapsen kanssa voi ja tulisi työskennellä. Lasten omat kokemukset ja mielipiteet ovat tulleet kiinnostuksen kohteeksi ja tärkeäksi tiedoksi aikuis-asiantuntijoiden tuottaman tiedon rinnalle. (Möller 2005; 2004.)

Lapsilähtöisyyttä on kuitenkin tutkimuksissa määritelty melko vähän. Hurtigin (2003, 154–155) mukaan tunnusomaista lapsiorientaatiolle on herkyys lapsikohtaiselle tiedolle, lasten kokemuksille ja erillisyydelle. Bardy (2001, 77) pitää lastensuojelutyössä välttämättömänä lapsen omien kokemusten, tunteiden ja tulkintojen kuulemista. Tämän perusteella lapsikeskeisyydeksi voidaan siis sanoa työskentelyä suoraan lapsen kanssa.

Periaatteena lapsikeskeisyys on lapsen arvostamista. Lasten omien kokemusten kuuleminen nähdään tärkeänä ja arvokkaana asiana. Lapsi nähdään omien tunteidensa ja kokemustensa asiantuntijana ja häneltä

saatua tietoa pidetään oikeana ja merkityksellisenä. (Muukkonen & Tulensalo 2004, 68.)

Lapsikeskeisen teorian kilpaileva lähestymistapa sosiaalityössä on perhekeskeinen koulukunta ja käytännöt. Perhekeskeisessä lähestymistavassa lapsen ääni sijoitetaan osaksi perheen ääntä. Lapsikeskeisyydessä lähestytään tilannetta lapsen näkökulmasta korostaen lapsen oikeutta tulla kuulluksi ja tuottamaan tietoa omasta elämästään yksilönä. Toisaalta on esitetty myös epäilyjä siitä, miten lapsi tähän kykenee vaikeissa perheolosuhteissa. (Auvinen 2006, 123.)

Lapsen ääntä kuullaan eri tavoin sen mukaan, mitä tehtäviä ja toimintaperiaatteita kuuliija toteuttaa. Lapsen kuulemisessa voidaan valita näkökulma sen mukaan, kenen puolesta toimitaan. (Auvinen 2006, 123.) Pösö (1995, 44-47, 50) epäileekin sitä, että pystytäänkö lapsikeskeisellä tavalla toteuttamaan ongelmattomampaa sosiaalityötä, kuin esimerkiksi perhekeskeinen sosiaalityö. Lapsen kuulemisen vaikeus paljastuu työntekijöiden erilaisissa lähestymistavoissa. Myös yksittäisten perheiden olosuhteet sisäisine jännitteineen poikkeavat toisistaan ja vaativatkin erilaisia työskentelytapoja.

Käytännön sosiaalityössä lapsilähtöisyys on tärkeää ottaa huomioon. Lapsen kanssa työskentelemällä sosiaalityöntekijä voi saada lapsen näkökulmasta uudenlaista tietoa lapsen arjesta ja tarpeista sekä lapsen kokemuksia niistä. Lasten tapaamiset luovat uudenlaisen lapsikeskeisen perustan vanhempien vanhemmuuden muutostyölle. Lapsen kohtaamisesta saadun tiedon avulla sosiaalityöntekijä pääsee puhumaan vanhempien kanssa kyseessä olevan lapsen yksilöllisistä tarpeista ja kokemuksista sekä motivoimaan vanhemmat vastaamaan lapsensa tarpeisiin. (Muukkonen & Tulensalo, 74–75.)

3.2 Lapsen osallisuus

Orasen (2008) mukaan osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin. Oranen (mt.) korostaa myös vastavuoroisuuden olennaisuutta, koska vaikuttaminen ei ole mahdollista, jos ei pääse mukaan asioiden käsittelyyn eikä saa niistä tietoa. Osallistuminen on toimintaa, jossa osallisuus usein konkretisoituu.

Vuoden 2008 alussa voimaan tullut uusi lastensuojelulaki painottaa erityisesti lapsen kuulemista ja huomioon ottamista tehtäessä häntä koskevia päätöksiä. Uuden lastensuojelulain mukaan lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän on myös tavattava lasta henkilökohtaisesti riittävän usein. Lastensuojelulain 29§:n mukaan lapsen henkilökohtaisten tapaamisten järjestämisessä on pyrittävä yhteistyöhön huoltajan tai muun lapsen hoidosta vastaavan henkilön kanssa. Sosiaalityöntekijällä on kuitenkin oikeus tavata lapsi myös ilman huoltajan suostumusta, mikäli se on lapsen edun mukaista.

Hurtig (2006, 167) toteaa, että perheen ja lapsen auttamisessa on tärkeää tavoittaa lapsen näkemys asioista. Ammattilaisen ja lapsen kohtaamista sosiaalityössä määrittää ajatus siitä, että lapsi tietää jotain, jota kukaan muu ei voi tietää. Osallisuus ja aktiivinen toimijuus edellyttävät kuitenkin, että lapsilla on mahdollisuus olla mukana tuottamassa tietoa tilanteistaan, kokemuksistaan ja odotuksistaan.

3.3 Lapsi tiedon tuottajana

Lasten tiedolle ja lapsille tiedon tuottajina on paljon erilaisia perusteluja. Lapsilla on oikeus osallisuuteen itseään koskevassa asiassa ja tämän vuoksi on hyvin tärkeää, että lapselle annetaan osallistumiseen mahdollisuus. Hurtig (2006, 179–184) erittelee lapsen tiedon tavoittelulle kolme erilaista käytännöllistä perustelua: juridis-muodollinen, arvioiva sekä osallistava.

Juridis-muodollisen näkökulman Hurtig (2006, 179–180) toteaa olevan kyseessä silloin, kun lapselta tarvitaan tietoa juridista prosessia tai päätöstä varten. Juridis-muodollisesta perustelusta puhutaan siis esimerkiksi silloin, kun päätetään oikeusistuimessa lapsen huoltajuudesta tai sovitaan tapaamisista. Lapsen näkemys selventää harkittavaa ratkaisua yhdestä suunnasta. Juridis-muodollisen kuulemisen lähtökohta onkin lakiin kirjattu lapsen oikeus tulla kuulluksi. Lapsen tulee myös saada tietää, miksi häntä kuullaan ja missä asiassa. On kuitenkin muistettava, että lapsen mielipide on osa laajempaa kokonaisuutta, eikä työntekijä voi lapselle luvata, että kuuleminen merkitsee lapsen toiveiden toteutumista. Sosiaalityöntekijän on aina harkittava kyseessä olevaa asiaa lapsen edun sekä useiden eri tietolähteiden muodostaman kokonaisuuden valossa. (Mt., 180, ks. myös Sinko 2005, 100–105 sekä Rätty 2004, 99–100.)

Hurtig (2006, 181–183) toteaa arviointitehtävän olevan keskeinen sosiaalityön työprosessin eri vaiheissa. Arvioivassa näkökulmassa lapsilähtöistä tietoa voidaan käyttää hoidollisen, lasta eheyttävän työn perustana. Työntekijä työstää tapahtumia, tunteita ja ajatuksia lapsen kanssa. Tällä tavoin lapselle annetaan mahdollisuus kertoa ja ymmärtää raskaita asioita. Hurtigin (mt., 182) mukaan arvioiva tiedonkeruu voi olla myös epäsuoraa ja ei-verbaalista. Pienten lasten kohdalla on tärkeää arvioida esimerkiksi lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta. Leikki- ja kouluikäisten kanssa myös toiminnalliset työvälineet ovat tärkeitä.

Arvioivassa tiedonkeruussa tilanne etenee usein niin, että työntekijä kysyy lapselta asioita ja samalla tarkkailee tämän vastauksia ja reaktioita.

Kolmanneksi tiedonkeruun perusteeksi Hurtig (2006, 183) esittää lasta osallistavan muodon, joka liittyy lapsen itseään koskevaan työprosessiin. Osallistava työ on läpinäkyvää ja lapselle ymmärrettävää. Osallistavassa muodossa lapsi saa ymmärrettävää tietoa tilanteestaan, tavoitteista ja arvioista. Suurena erona arvioivaan työhön voidaan osallistavassa työssä katsoa olevan se, että lapselle annetaan koko ajan tietoa omasta tilanteestaan siten, että hän itsekin sen ymmärtää. Osallistavaa työtä tehdessä lapsi myös ymmärtää sen, miksi jotain tehdään ja mitä seuraavaksi tapahtuu.

Hurtig (2006, 183) korostaa, että lapsen oma näkemys on tärkeä työntekijän lisäksi myös lapselle itselleen. Tiedon kokoamisen ja lapsen osallisuuden avulla lapsi voidaan liittää työskentelyn osapuoleksi, ei ainoastaan välillisesti autettavaksi. Tietoa tuottavalle lapselle on tärkeää kokea olonsa turvalliseksi, valitseepa sitten kertomisen tai vaikenemisen. Omasta elämästään puhuminen palvelee lapsella samoja asioita, kuin aikuisellakin. Engelin (1995, 84) mukaan lapset kertovat omista kokemuksistaan halutessaan kokea ne uudelleen, halutessaan jakaa kokemuksiaan, hallitakseen kokemuksiin liittyviä tunteitaan sekä ratkaistakseen tilanteeseen liittyviä mahdollisia ongelmia.

Perinteisesti tieto lapsista on saatu heidän vanhemmiltaan tai muilta aikuisilta. Ritala-Koskinen (2001, 66–77) kertoo väitöskirjassaan, että lasten itse tuottamaa tietoa heidän elämästään ei ole aiemmin pidetty tutkimuksellisesti luotettavana tietona ja lasten maailma on nähty olevan aikuiselle vaikeaa tavoittaa. (Ks. myös Alanen 1992, 54–55.) Myös Hurtig (2006, 169–172) tuo esille lapsen tiedon hyödyntämisen esteitä.

Hurtig (2006, 169–172) esittelee lapsen tiedon hyödyntämisen esteet eri kehyksinä. Hän mainitsee perhe-kehyksen, jossa lapsi nähdään ensisijaisesti perheen jäsenenä ja suhteiden kautta. Tällöin auttamistyö painottaa perhekokonaisuuden ja aikuisten tarpeiden sekä pulmien näkökulmaa. Kestämiskehyksen ajattelussa lapsi suojautuu luonnostaan vaikeuksia vastaan. Olennaista on tällöin ajatus lapsen kestävydestä ja kyvystä toipua ja eheytyä usein ilman ulkopuolista apua. Toisin sanoen kestämiskehyyksessä on kyse siitä, että lapsen ei katsota tarvitsevan käsitellä vaikeita asioita ulkopuolisen ihmisen kanssa, vaan lapsi pystyy toipumaan ja unohtamaan omin avuin.

Särkyemis-kehyyksessä lapsi säikkyy ja särkyy, mikäli häneltä kysytään asioista, joista hän ei halua kertoa. Näin ajatellen voidaan siis olettaa, että lapsen kannalta on parempi, ettei hänen kanssaan keskustella lainkaan vaikeista asioista. Lojaalisuus-kehyyksessä taas tuottaa näkemyksen, jossa lasten tietoa pidetään tärkeänä, mutta tiedon tuottamisen mahdollisuudet ovat ongelmallisia. Ajatellaan, että lapset eivät halua kertoa ammattilaisille perhe-elämän vaikeuksista ja lapsen ajatellaan pyrkivän ensisijaisesti olemaan lojaali vanhemmilleen. Seuraus-kehyyksen mukaan lapsen kertoessa asioistaan on olemassa vaara, että lapsi joutuu tästä kärsimään. Vanhemmat saattavat vaatia lasta kertomaan perheen asioista tai vastavuoroisesti he voivat rangaista lasta puhumisesta.

Inkeri Eskonen (2005, 35) tuo väitöskirjassaan esille, että lasten näkökulmia ei ole usein edes kaivattu ja että lapselta saatu tieto on kyseenalaistettu helposti, mikäli se esimerkiksi on ollut vastakkaista aikuisilta saadun tiedon kanssa.

3.4 Lapsen kuuleminen

YK:n yleissopimuksen 12 artiklan mukaan sopimusvaltiot takaavat lapselle, joka kykenee muodostamaan omat näkemyksensä, oikeuden

vapaasti ilmaista nämä näkemyksensä kaikissa lasta koskevissa asioissa. Lapsen näkemykset on otettava huomioon lapsen iän ja kehitystason mukaisesti. Tämän toteuttamiseksi lapselle on annettava erityisesti mahdollisuus tulla kuulluksi häntä koskevissa oikeudellisissa ja hallinnollisissa toimissa joko suoraan tai edustajan tai asianomaisen toimielimen välityksellä kansallisen lainsäädännön menettelytapojen mukaisesti.

Suomen perustuslain 6.3 § mukaan lapsia on kohdeltava tasa-arvoisesti yksilöinä, ja heidän tulee saada vaikuttaa itseään koskeviin asioihin kehitystään vastaavasti. Perusoikeudet ilmentävätkin käsitystä lapsesta omien oikeuksiensa subjektina eikä ainoastaan huolenpidon passiivisena objektina (Auvinen 2006, 375).

Dahlstrand (2004) on tehnyt lasten ikäryhmäluokittelun näiden mielipiteiden tarkastelua varten. Ikäryhmät ovat 3-6- vuotiaat, 7-11- vuotiaat sekä 12-17- vuotiaat. Jokaisessa ikäryhmässä on kuitenkin otettava huomioon lapsen yksilöllinen kehitys. Toisin sanoen tämä jaottelu on suhteellinen ja niin sanotusti suuntaa antava eikä lapsia todellisuudessa voi kategorioida näin tiukasti.

3-6- vuotiaat lapset kokevat Dahlstrandin (2004) mukaan syyllisyyttä vanhempien erosta. Tämän ikäiset lapset ovat vaiheessa, jossa itsenäisyys on vasta kasvamassa. He myös muodostavat kuvan ulkomaailmasta oman sisäisen käsityksensä mukaan.

Dahlstrandin (2004) mukaan 7-11- vuotiaat lapset kykenevät jo ajattelemaan kriittisesti sekä harkitsemaan ja oivaltamaan asioita. Lapsi kykenee ennakoimaan tapahtumien kulkua ja hänellä on kyky nähdä perheen tilanne ulkoapäin. Tästä johtuen lapsi kykenee ymmärtämään vanhempien välisen riitaisuuden ja voi tuntea asiasta syyllisyyttä. 12-17- vuotiaat lapset ovat jo alkaneet itsenäistyä vanhemmistaan ja he pystyvät

ottamaan vastuuta omista tekemisistään. (Vrt. Ayalon & Flasher 1997, 40–42.)

Dahlstrand toteaa, että lojaliteetti vanhempia kohtaan sekä ambivalenssi aiheuttavat esimurrosikäisten mielipidettä selvitettäessä helposti ristiriidan. Tämä tapahtuu erityisesti silloin, kun esimurrosikäiset joutuvat tuomaan esille mielipiteensä vanhempiensa välillä. Tällöin lapset tarvitsevatkin paljon ymmärtävän aikuisen tukea. 12 vuotta täytettyään lapset alkavat yhdistää omia ja muiden intressejä ja kehittyvät sosiaalisissa valmiuksissa. Erilaiset ikäryhmäluokittelut antavat jossakin määrin käsitystä lasten valmiuksista ja kyvyistä vanhempien huoltoriitatilanteissa. (Auvinen 2006, 387.) Ikäryhmäluokittelut antavat tietoa siitä, miten eri-ikäiset lapset yleisellä tasolla suhtautuvat vanhempiinsa ja millaisia erityispiirteitä eri-ikäisten lasten kuulemisessa on hyvä ottaa huomioon.

12 vuoden ikärajalta on tärkeä merkitys muun muassa eri laeissa. Esimerkiksi täytäntöönpanolain 2§:n mukaan 12 vuotta täyttäneen mielipiteelle on annettava merkitystä. Tämä tarkoittaa, että 12 vuotta täyttänyt lapsi saa kielto-oikeutta käyttämällä asumisen tai tapaamisoikeuden täytäntöönpanon estetyksi. Myös lastensuojelulain mukaan esimerkiksi lapsen kuuleminen itseään koskevilla päätöksillä on pakollista, mikäli lapsi on täyttänyt 12 vuotta. (Auvinen 2006, 387–388.)

4. Lapsen huollosta ja huoltoriidoista yleisesti

4.1 Lapsen huollon historiaa

Lapsen etu tuli pääasialliseksi lapsen huollon määrittämistä koskevaksi kriteeriksi Suomessa vuoden 1929 avioliittolain säätämisen yhteydessä. Tällöin lapsen etu määriteltiin olevan peruste sille, kumman vanhemman huoltoon lapsi uskotaan. Lapsen edun kehityksen osalta vuosi 1929 on siis ensimmäinen käännekohta. Lapsen edun painoarvon kasvaminen tässä vaiheessa on todennäköisesti ollut yhteydessä siihen, että valtiovalta kiinnostui yleisemminkin lasten hyvinvoinnista ja lasten suojelemisesta. Avioliittolain säätämisen yhteydessä uudistettiin lapsen huollon osalta kolme keskeistä kysymystä. Syyllisyys avioeroon jäi määräytymisperusteena taustalle ja ratkaisevaksi tuli lapsen etu. Lisäksi tuomioistuimelle tuli velvollisuus määrätä lasten huollosta aina avioeron yhteydessä. Kolmanneksi vuoden 1929 uudistuksella molemmista vanhemmista tuli lähes tasavertaisia lapsen holhouksessa. (Kurki-Suonio 1999, 368, 375- 376.)

Suomalaisen yhteiskunnan rajuin murros 1930-luvun alusta 1960-luvun puoliväliin oli toinen maailmansota, suomalaisittain erityisesti talvi- ja jatkosota. Sota rikkoikin lukemattomia avioliittoja. Ennen näkemätön avioerojen yleistyminen osui vuosiin 1945–1947. Avioerojen suuri yleistyminen sotien jälkeen vaikutti Kurki-Suonion (1999, 393) mukaan varmasti osaltaan siihen, että kysymys asumuseromenettelyn omaksumisesta tuli ajankohtaiseksi. Asumuseroa koskeva lainmuutos tuli voimaan vuoden 1948 joulukuusta alkaen. Asumuseroperusteisen avioeron saamiseksi riitti pelkkä puolisoitten yhteinen hakemus, kunhan siihen liittyi vuoden erillään asuminen ja säädetty sovittelu.

1950- ja 1960- luvuilla lapsen huoltoa koskeva oikeudellinen keskustelu oli varsin laimeaa. Vasta 1970-luvulla keskustelu vilkastui, kun uusi

tutkijapolvi alkoi tarkastella vanhoja instituutioita. Lapsen huoltoa koskevat periaatteet muotoutuivat nykyisten kaltaisiksi 1980-luvulla. (Kurki-Suonio 1999, 399–400, 451.) Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta tuli voimaan vuonna 1984.

4.2 Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta sääntelevä laki (361/1983) on ollut voimassa vuodesta 1984 lähtien. Lain tarkoituksena on turvata lapsen kasvuympäristö ja turvallinen kehitys määrittelemällä velvollisuuksia ja oikeuksia lapsen huollosta vastaavalle henkilölle. Kyseisessä laissa selvitetään myös se, miten lapsen huoltajuus määritellään. Laissa säädetään se, milloin molemmat vanhemmat ovat huoltajia ja koska vain toinen vanhemmista on huoltaja. Tämän lisäksi vanhemmat voivat keskenään sopia lapsen huoltajuudesta ja tapaamisoikeudesta ja tällöin vanhemmat tekevät keskinäisen sopimuksen, joka vahvistetaan kunnan sosiaalitoimessa.

Vanhempien keskinäistä, sosiaalitoimen edustajan vahvistamaa, sopimusta voidaan tarvittaessa myös muuttaa. Aihetta muutokseen voi olla esimerkiksi silloin, jos toisen vanhemman kyky huolehtia ja vastata lapsen hyvinvoinnista on merkittävästi muuttunut sopimuksen vahvistamisen tai päätöksen antamisen jälkeen.

Mikäli vanhemmat eivät pysty yhdessä sopimaan lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevia asioita, on asia siirrettävä tuomioistuimen päätettäväksi. Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskeva asia pannaan tuomioistuimeen vireille hakemuksella, jonka voivat tehdä lapsen vanhemmat yhdessä, toinen vanhemmista, lapsen huoltaja tai sosiaalilautakunta.

Lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on tuomioistuimen hankittava selvitys sosiaalilautakunnalta. Selvitystä tehdessä on vanhempien vielä mahdollista sopia asiasta keskenään, eikä asiaa näin ollen tarvitse viedä tuomioistuimessa loppuun saakka. Tällöin vanhemmat voivat tehdä asiasta aiempaan tapaan keskinäisen sopimuksen, joka vahvistetaan. Koska sosiaalitoimen selvityksen laatiminen vie aikaa, on tuomioistuimen mahdollista antaa asiassa väliaikais määräys siksi aikaa, kunnes lopullinen päätös tehdään. Toisin sanoen tuomioistuin määrää väliaikaisesti lapsen huollosta, asumisesta ja tapaamisoikeudesta.

Lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa asiassa on selvitettävä lapsen omat toivomukset ja mielipide lapsen ikä- ja kehitystaso huomioiden. Lisäksi lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevassa laissa säädetään, että lapsen mielipide on selvitettävä hienovaraisesti ja siten, että tästä ei aiheudu haittaa lapsen ja hänen vanhempiensa välisille suhteille.

4.3 Huoltoriidoista ja niiden erityispiirteistä

Lapsiperheiden eronneisuusluvut ovat korkeita kaikissa Pohjoismaissa, kuten länsimaissa yleensäkin. Länsimaiset huoltoriidatkin ovat keskenään samantyyppisiä. (Kurki-Suonio 1999, 4.) Eronneisuuden kasvusta, perheen murroksesta ja perhevakauden järkkymisestä kannetaan yhteiskunnallista huolta. Erityisesti pikkulasten vanhempien eroalttius on ymmärretty vaaratekijäksi lapsille. (Auvinen 2006, 7.)

Huoltoriidoissa on kuitenkin harvoin kyse ainoastaan lapsesta. Usein niissä riidellään ensisijaisesti parisuhteessa tyydyttämättä jääneistä tarpeista ja toiveista, pettymyksistä, loukatuksi tulemisesta, moraalisisista ja sosiaalisista arvoista sekä viime kädessä unelmien kuolemista. (Auvinen 2006, 61–62.) Osa kokee toisen eropyrkimyksen yksipuoliseksi

ja moraalisen sitoutumisen periaatteita loukkaavaksi. Toisen puolison keveältä näyttävä erovalmius voi ajaa toisen katkeruuteen ja jopa kostotoimiin. Huoltoriita voi olla yksi kostamisen muoto. (Ayalon & Flasher 1997, 2.)

Huoltoriitatilanteessa puoliset tarvitsevat tuomioistuimen apua eron jälkeisen vanhemmuutensa toteutumiseksi, koska he eivät pysty keskenään sopimaan lapsia koskevista asioista leppymättömän vihamielisyytensä vuoksi. (Beck & Beck-Gernsheim 1995, 149.) Lapsen on lähes mahdotonta jäädä ulkopuoliseksi vanhempien vihanpidosta. Jatkuva riitely ja jännittynyt ilmapiiri vanhempien erotessa voivatkin kaikessa dramaattisuudessaan vaarantaa vakavasti lapsen hyvinvointia.

Ero merkitsee menetyksiä suhteen kaikille osapuolille. Läheisten ihmisten, sukulaisten, ystävien ja työtovereiden lisäksi, vanhemmat voivat laskea myös lapset eron voittoihin ja tappioihin. (Auvinen 2006, 62.) Huoltoriidassa puuttuu luottamus toiseen ja usko asioiden myönteiseen kehitykseen, joten kielteisiksi todetut ja sellaisina nähdyt ominaisuudet nousevat vallitseviksi. (Mt., 63.)

Kaikissa huolto- ja tapaamisriita-asioissa lapsi ei ole välttämättä kokenut vanhempien eroa, vaan vanhemmilla ei ole koskaan ollutkaan varsinaista parisuhdetta. Lapsi on saattanut syntyä lyhytaikaisen seurustelun tai satunnaisen tuttavuuden tuloksena. Joissakin tapauksissa pariskunnat eivät ole lainkaan asuneet tai halunneetkaan asua yhdessä, tai yhdessä asuminen on päättynyt jo ennen lapsen syntymää tai pian sen jälkeen. (Auvinen 2006, 63.) Tällöin huoltoriitatilanne on erilainen. Lapsi on kuitenkin myös tällöin joutunut keskelle riitatilannetta eikä lapsen asema näissäkään tapauksissa ole mitenkään ongelmaton.

Auvisen (2006, 64), mukaan eropsykologiassa on esitetty, että vanhempien suhde lapseen saattaa eron aikana kriisiytyä. Huoltoriitaa

käyvät vanhemmat voivat yliarvioida kykynsä pitää lapsi riidan ulkopuolella. Huoltoriitaan päätyneillä vanhemmilla voi oman kriisinsä keskellä olla vaikeuksia havaita lapsen tarpeet ja toimia niiden edellyttämällä tavalla. Taskinen (2001, 13) kertoo sellaisten lasten selviävän erosta parhaiten, joilla on luonteva suhde molempiin vanhempiin, joille on selvitetty eroon liittyviä asioita ja joiden omaa tilannetta on käyty konkreettisesti läpi heidän kanssaan. Myös lapsien tunteiden huomioon ottaminen sekä vanhempien ja sukulaisten välien säilyminen kohteliaina helpottavat lapsia selviämään vanhempien erosta.

5. Sosiaalitoimen selvitys

5.1 Huoltoriitojen ja sosiaalitoimen selvitysten määrä

Huoltoriidalla tässä tutkimuksessa tarkoitetaan siis tapauksia, joissa vanhemmat ovat olleet erimielisiä lapsen huollon ja tapaamisoikeuden järjestämisestä. Huoltoriitojen suhteellinen osuus on noin 4-5 prosenttia kaikista, joko sosiaalitoimessa tai tuomioistuimessa vuosittain ratkotusta lapsen huoltoa, asumista ja tapaamisoikeutta koskevista asioista (Valkama & Litmala 2006, 32). Tämä tarkoittaa noin 2000 huoltoriitatapausta vuodessa. Käräjäoikeuksissa lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevista tapauksista on riitautunut viime vuosina keskimäärin 1500 tapausta vuodessa. Tämän lisäksi on riitautunut vähintään noin 390 avioeron liitännäisenä käsiteltyä lapsen huoltoa tai tapaamisoikeutta koskevaa asiaa. (Mt., 31.)

Sosiaalitoimen tuomioistuimelle laatimien olosuhdeselvitysten määrä on ollut kasvussa 2000-luvulla. Stakesin laatiman tilastotiedotteen, Lapsen elatus ja huolto 2006, mukaan vuonna 2000 tuomioistuimelle on laadittu 854 olosuhdeselvitystä, kun vuonna 2005 vastaava luku oli 1093 ja vuonna 2006 1010. Tuomioistuin ei kuitenkaan aina pyydä selvityksiä riitaisissakaan tapauksissa.

5.2 Sosiaalitoimi selvittäjänä

Sosiaalitoimella ei ole huoltoriitatilanteissa itsenäistä toimivaltaa, vaan se tekee selvityksiä tuomioistuimen pyynnöstä. Selvityksen tarkoituksena on täydentää tuomioistuimen käytössä olevaa oikeudenkäyntiaineistoa sosiaalitoimen asiantuntemukseen perustuvilla tiedoilla. Selvitys tehdään tuomioistuimen tarpeisiin, eikä sosiaalitoimelle siirry sen mukana vastuuta ratkaisujen tekemisestä. Sovintoon ja sopimukseen lapsen huollosta ja

tapaamisoikeudesta pääseminen ei ole enää työskentelyn päätavoite selvitystä tehtäessä, vaikkakin se on edelleen toivottavaa.

Taskinen (2001, 69) huomauttaa, että sosiaalityöntekijän tulisi varmistaa ennen selvitystyöhön ryhtymistään, ettei hän ole esteellinen sitä tekemään esimerkiksi toimittuaan aiemmin vanhempien perheasioiden sovittelijana. Sosiaalityöntekijät eivät voi toimia eri rooleissa saman perheen kanssa, sillä se on omiaan aiheuttamaan epäluottamusta asiakkaissa. Tarvittaessa selvitys siirretään toiselle työntekijälle. Pienissä kunnissa joudutaan mahdollisesti pyytämään virka-apua toiselta kunnalta joko esteellisyysyistä tai riittävän ammattitaidon varmistamiseksi. (Kuntal 76§, SHL 10 § 2mom.)

Lastensuojeluasetuksen 3 § edellyttää, että selvityksen luotettavuuden ja puolueettomuuden turvaamiseksi sen tulee pääsääntöisesti olla työparin valmistelema. Selvityksen voi tehdä lastensuojelutehtävissä toimiva sosiaalityöntekijä yhteistyössä jonkun toisen työntekijän kanssa. Taskisen (2001, 70) mukaan tavoiteltavaa on, että molempien vanhempien haastatteluun saadaan mukaan myös miespuolinen työntekijä, koska se lisää monien asiakkaiden mielestä prosessin tasapuolisuutta. Mikäli kyseessä on kiireellinen asia tai hyvin rajoitettu selvityspyyntö, myös yksi kokenut sosiaalityöntekijä voi sen tehdä. Hänellä tulee kuitenkin olla mahdollisuus konsultoida asiantuntijoita.

Maija Auvinen (2002, 131–134) erittelee kolme näkökulmaa sosiaalitoimen tekemän selvityksen luonteesta. Ensimmäiseksi Auvinen pohtii, onko sosiaalitoimen selvitys asiantuntijalausunto vai ei. Gottbergin (1997, 99 ja 142–143) mukaan oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että selvitys ei ole asiantuntijalausunto ja että sosiaalityöntekijät ovat todistajan asemassa heitä mahdollisesti selvityksestä kuultaessa.

Toiseksi näkökulmaksi Auvinen (2002, 132) näkee sosiaalitoimen lähtökohdat selvitykseen. Selvityksen tekeminen kuuluu yhtenä tehtävänä sosiaalipalveluihin mutta sosiaalitoimelle kuuluu muitakin lapsen huoltoon liittyviä tehtäviä. Sosiaalitoimessa onkin voitu työskennellä jo kyseisen perheen kanssa pitkään lapsen huoltoon liittyvissä asioissa ennen, kuin vanhemmat ovat päättäneet viedä asian tuomioistuimen ratkaistavaksi. Tähän työskentelyyn kuuluu muun muassa se, jos vanhemmat ovat ennen asian viemistä tuomioistuimen käsiteltäväksi yrittäneet päästä asiasta sopimukseen kunnan sosiaalitoimen avustuksella.

Kolmantena näkökulmana selvitykseen Auvinen (2002, 133) esittelee vanhempien odotukset. Vanhempi, jonka lapsen asiaa käsitellään tuomioistuimessa, saattaa perustaa vaatimuksensa nimenomaan siihen uskoon, että kun sosiaalitoimi selvittää eroperheen tilanteen, niin silloin saadaan kiistelemätön asiantuntijatieto siitä, mikä asiassa on oikein. Kuitenkin omista lähtökohdistaan käsin vanhemmilla on keskenään erilaisia odotuksia asiantuntevan sosiaalisen, psykologisen ja pedagogisen tiedon ja ymmärryksen tarpeesta ja käyttökelpoisuudesta. Vanhempien odotukset eivät siis välttämättä käy yksiin keskenään mutta myös oikeuden ja sosiaalitoimen käsitysten kanssa tulee eroavaisuuksia. Tällaiset erilaiset odotukset ja käsitykset kuvaavat erittäin hyvin huoltoriitojen monisärmäisyyttä toisaalta eroperheen ja toisaalta yhteiskunnan eri toimijoiden näkökulmasta.

5.3 Selvityksen sisältö

Tuomioistuin tarvitsee ratkaisunsa perustaksi selkeästi ilmaistuja tietoja. Erityisen tärkeää on, että selvityksessä tulee selkeästi esille, mikä on vanhemman kertomaa, mikä selvitettyjä tosiseikkoja ja mikä työntekijän arviota perheen tilanteesta. Selvityksen tulisi olla myös tiivis ja keskittyä olennaisiin asioihin.

Taskinen (2001, 76–78) esittää, että selvityksen tulisi pääpiirteittäin sisältää selvityksen tarkoituksen (viittaus tuomioistuimen selvityspyyntöön, asianosaisten nimet ja syntymäajat sekä selvityksen tarkoitus), tiedot selvityksen tekotilanteesta, josta selviää perheenjäsenten tapaamisen päivämäärät ja mukana olleet työntekijät ja työskentelytavat, myös peruuntuneet ajat tai muuten toteutumaton yhteistyö.

Lisäksi selvityksen sisältöön kuuluu lyhyt kertomus perhetaustasta. Tässä osassa on selvitettävä vanhempien ja lasten senhetkiset olosuhteet, vanhempien eroon johtaneesta taustasta tarvitaan vain lyhyt yhteenveto. Tässä kohtaa on myös mainittava, mistä tiedot on saatu ja kuvattava tilanne molempien vanhempien sekä lasten kannalta. Selvitykseen sisältyy myös vanhempien näkemys tilanteesta sekä lapsen kuuleminen, johon kuuluu selostus lapsen kuulemisesta tai perustelut kuulematta jättämiselle ja tarvittaessa arviointi lapsen mielipiteen pysyvyydestä ja itsenäisyydestä. (Taskinen 2001, 76–77.)

Taskisen (2001, 77) mukaan selvitykseen kirjataan myös vanhempien mahdollisuudet toimia lapsen huoltajina. Tässä kohtaa selvitetään, millainen on ollut lapsen ja vanhemman tähänastinen suhde, onko vanhempi ollut kiinnostunut lapsesta sekä mitkä ovat vanhemman edellytykset turvata lapselle myönteisten ja läheisten ihmissuhteiden jatkuminen, hyvä hoito ja kasvatus, iän ja kehitystason mukainen valvonta ja huolenpito, turvallinen ja virikkeitä antava kasvuympäristö, lapsen taipumuksia ja toivomuksia vastaava koulutus, ymmärtämystä, turvaa ja hellyyttä, ruumiillinen koskemattomuus sekä mahdollisuus itsenäistymiseen.

Lisäksi selvitetään vanhempien olosuhteet. Erityisesti asuinpaikkaa valittaessa joudutaan lapsen ja vanhemman suhteen lisäksi selvittämään myös vanhemman muita edellytyksiä ottaa lapsi hoitoonsa. Tällaisiksi seikoiksi voidaan lukea muun muassa terveys, taloudellinen tilanne,

asunto sekä ajankäyttö. Lopuksi tuodaan esille selvitystyöntekijöiden ehdotukset perusteluineen. Tuomioistuin ei ole kuitenkaan sidottu sosiaalitoimen kantaan, vaan se tekee oman itsenäisen ratkaisunsa asiassa. Mikäli ehdotuksen perusteluina on käytetty esimerkiksi lääkärin tai perheneuvolan lausuntoa, on ne liitettävä mukaan selvitykseen. Lisäksi on mainittava siitä, jos selvitys sisältää salassa pidettävää tietoa. (Ks. myös Auvinen 2002, 140–146.)

6. Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen tavoite

Tämän työn tarkoituksena on tutkia, miten lasten kanssa on työskennelty ja miten lapsen mielipide koskien omaa asumisriita-asiansa on selvitetty, käyttäen aineistona sosiaalitoimen käräjäoikeudelle laatimia selvityksiä. Lisäksi tarkoituksena on selvittää, miten lapsen mielipide on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden käräjäoikeudelle tekemään esitykseen.

Tutkimuskysymykset tässä työssä ovat seuraavanlaisia:

1. Miten lapsen mielipidettä on selvitetty omassa asumisriita-asiassaan?
2. Miten lapsen kanssa on selvitystä tehdessä työskennelty?
3. Miten lapsen mielipide on vaikuttanut selvitystä tehneiden sosiaalityöntekijöiden esitykseen käräjäoikeudelle?

Tutkimuksen tavoitteena on saada selville, miten lapsilähtöisyys ja lapsen osallisuus näkyvät sosiaalitoimen käräjäoikeudelle laatimissa selvityksissä. Lisäksi tavoitteena on selvittää mitä merkitystä lapsen kuulemisella ja mielipiteellä on ollut sosiaalityöntekijöiden tekemissä esityksissä.

7. Aineisto

7.1 Tutkimuksen aineisto

Tässä tutkimuksessa aineistona käytetään keskisuuren suomalaisen kaupungin sosiaalitoimen käräjäoikeudelle tekemiä huolto-, tapaamis- ja asumisriitaselvityksiä. Tämän tutkielman aineisto on hankittu vuoden 2008 tammikuussa. Koska olen halunnut tarkastella mahdollisimman ajankohtaista tietoa lapsen osallisuudesta huoltoriitaselvityksissä, olen valinnut aineistokseni vuosien 2006 ja 2007 aikana tehdyt selvitykset. Tällä rajauksella sain tutkielmaan myös sopivan kokoisen aineiston. Mukana aineistossa ovat myös toisilta kunnilta tulleiden virka-apupyynnöiden johdosta tehdyt selvitykset.

Tutkimuksen kohteena olevassa kaupungissa on vuosien 2006 ja 2007 aikana tehty yhteensä 55 huolto-, tapaamis- ja asumisriitaselvitystä käräjäoikeudelle. Sosiaalitoimi selvittää ainoastaan käräjäoikeuden pyytämiä osa-alueita. Osassa selvityksiä on selvitetty ainoastaan lapsen huoltoa, tapaamisoikeutta tai asumista. Toisissa taas on selvitetty näistä kolmesta kahta ja osassa kaikkia kolmea asiaa samanaikaisesti.

Koska kahden vuoden aikana tehtyjen selvitysten määrä on näin laaja, olen rajannut osan sosiaalitoimen tekemistä selvityksistä tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Tässä tutkimuksessa tutkin ainoastaan niitä selvityksiä, joissa ainakin yhtenä osana on käräjäoikeuden pyynnöstä selvitetty lapsen asuinpaikkaa. Tällaisia selvityksiä on vuosien 2006 ja 2007 aikana tutkimassani kaupungissa tehty 21. Suurimpana syynä tämänkaltaiseen rajaukseen on asuinpaikan merkittävä konkreettinen vaikutus lapsen elämään. Koska tutkimuksessani on tarkoitus selvittää, miten lapsen oma ääni ja mielipide selvityksissä ja sosiaalityöntekijöiden käräjäoikeudelle tekemissä esityksissä näkyy, on asuinpaikkaa koskevista selvityksistä mielestäni erityisen mielenkiintoista tutkia, miten lasta on

kuultu ja miten hänen mielipiteensä on otettu huomioon. Lisäksi olen rajannut aineistoni tällä tavoin, koska näin aineistostani tulee laajuudeltaan sellainen, että pystyn sen tarkasti analysoimaan.

7.2 Aineistona olevien selvitysten rakenne

Tässä alaluvussa esittelen ja analysoin aineistonani olevien selvitysten rakennetta. Esittelen, mitä asioita sosiaalityöntekijät ovat selvityksissään tuoneet esille ja mistä selvityksen rakenne koostuu. Lisäksi kerron, miten usein perhettä on tavattu ja millaisia eroja selvityksissä on näihin asioihin liittyen.

Aineistoni laajuus on siis 21 sosiaalitoimen tekemää selvitystä. Näissä selvityksissä on selvitetty yhteensä 31 lapsen olosuhteita. Enimmillään yhdessä selvityksessä on selvitetty kolmen lapsen asiaa. Kaikki selvitykset on tehty kahden sosiaalityöntekijän muodostamana työparina. Aineistooni kuuluvien selvitysten pituus vaihtelee neljästä kuuteen liuskaan.

Kaikkien selvitysten rakenne on lähes samanlainen. Ensin esitetään, mitä asioita käräjäoikeus on pyytänyt selvittämään ja keitä asia koskee. Tämän jälkeen kerrotaan miten usein vanhempia ja lapsia on tavattu ja missä, mitkä asiakirjat sosiaalityöntekijöillä on ollut käytössä ja mihin muihin tahoihin selvitystä tehdessä ollaan mahdollisesti oltu yhteydessä. Tällaisia tahoja on esimerkiksi lapsen päiväkotia tai koulu.

Aluksi selvityksissä esitellään perheen ja vanhempien parisuhteen taustaa. Tämä osa selvityksissä pohjautuu vanhempien kertoman perusteella sosiaalityöntekijöiden tekemään yhteenvetoon perheen historiasta. Seuraavassa osassa selvitetään molempien vanhempien olosuhteet ja oma mielipide asiasta perusteluineen. Vanhempien olosuhteita selvittäessä otetaan huomioon asuinolosuhteet, joihin kuuluu asunnon koon ja sijainnin lisäksi muun muassa kuvaus siitä, miten lapselle

on järjestetty tila asunnossa. Asuinolosuhteiden lisäksi selvitetään vanhempien ammatti, koulutus ja työtilanne sekä nykyiset perhesuhteet. Mielenpitoessään vanhemmat ilmaisevat selkeästi miksi ovat selvitetävästä asiasta sitä mieltä, kuin ovat ja mihin tämä mielipide perustuu. Tämän selvityksen aineistossa vanhemmat siis kertovat mistä syystä haluaisivat lapsen asuvan heidän luonaan ja miksi se on parempi vaihtoehto, kuin toisen vanhemman luona asuminen. Tämä osa selvityksestä tuo esille vanhempien kokonaistilanteen ja oman näkemyksen asiasta.

Yksi ja tämän tutkimuksen kannalta erityisen merkittävä osa sosiaalityöntekijöiden selvityksessä on lapsen olosuhteet ja mielipide. Tässä osassa selvityksen tekijät tuovat esille lapsen tämänhetkisen tilanteen ja kuvaavat lasta yleisesti. Tässä kohdassa kerrotaan myös miten lasta on kuultu ja millaisia työmenetelmiä ja toiminnallisia välineitä lapsen kuulemisessa on käytetty. Lisäksi tässä osuudessa tulee esille lapsen oma mielipide asiaan ja miten se on selvitystä tehdessä saatu selville.

Edellä mainittujen asioiden lisäksi osassa selvityksistä on päiväkodin, koulun, perheessä työskennelleiden perhetyöntekijöiden tai perheneuvolan näkemys lapsen tilanteesta omana osanaan. Tämä kohta on kuitenkin vain kahdessa tutkimuksen aineistoon kuuluvista selvityksistä itsenäisenä osana. Muissa selvityksissä nämä tiedot on esitetty toisten osioiden sisällä.

Lopuksi sosiaalityöntekijät tuovat esiin oman näkemyksensä asiasta. Tätä osaa kutsutaan useimmissa selvityksissä sosiaalityöntekijöiden esitykseksi. Tässä osassa selvityksen tehneet työntekijät esittävät oman mielipiteensä asiasta ja perustelevat, miten tähän tulokseen on päädytty. Mikäli sosiaalityöntekijöillä ei ole selkeää mielipidettä, miten asia heidän mielestään tehdyn selvitystyön perusteella tulisi ratkaista, voivat he vaihtoehtoisesti esittää eri näkemyksiä asiasta ja vertailla näitä.

Tämän tutkimukseen aineistoon kuuluvissa selvityksissä lasten ikähaarukka on melko suuri. Nuorin lapsi, jonka asumisriidan vuoksi selvitys on tehty, on syntynyt vuonna 2005. Kyseinen selvitys on tehty vuonna 2007 eli lapsi oli 2-vuotias. Vanhin aineistoon kuuluvista lapsista taas oli vuonna 2006 selvitystä tehdessä 17-vuotias eli vuonna 1989 syntynyt.

Selvityksiä tehtäessä perheitä on tavattu 2-8 kertaa. Tapaamisia on ollut vähemmän, mikäli toinen vanhemmista on asunut toisessa kaupungissa. Tällöin tutkittavan kaupungin selvitystyöntekijät ovat selvittäneet asiaa vain toisen vanhemman osalta ja toisen vanhemman asuinkunta toisen osalta. Tapaamisten lukumäärää on vähentänyt myös se, jos vanhemmat ovat suostuneet yhteisneuvotteluihin, jolloin molempia on voitu tavata samanaikaisesti. Tapaamisia on ollut myös vähemmän, jos saman perheen tilanteesta on tehty olosuhdeselvitys aiemminkin. Lapsia selvityksiä tehdessä on tavattu 1-2 kertaa.

Yhdessä selvityksessä on pyydetty lausuntoa myös perheneuvolasta. Tällöin lapsia on tavattu perheneuvolan työntekijöiden toimesta yhteensä viisi kertaa, sekä selvitystä tekevien sosiaalityöntekijöiden toimesta kaksi kertaa. Vanhempia kyseisessä selvityksessä ovat selvitystyöntekijät tavanneet yhteensä kuusi kertaa, sekä perheneuvolan työntekijät yhteensä 17 kertaa. Nämä tapaamiset ovat siis olleet vain selvitystä varten, eikä perheellä muuten ole asiakkuutta perheneuvolassa.

Perheen tapaamisten lisäksi selvitystyöntekijät ovat olleet vanhempien kanssa puhelin- ja/tai sähköpostiyhteydessä sekä olleet yhteydessä lapsen mahdolliseen kouluun tai päiväkotiin. Lisäksi selvitystä tehneet työntekijät ovat keskustelleet asiasta perheneuvolan työntekijän, poliisin, perhetyöntekijän, kouluterveydenhoitajan, vammais- ja kehitysvammapalveluiden ohjaajan tai toisen kunnan sosiaalityöntekijän

kanssa. Osassa selvityksistä selvitystyöntekijät ovat kuulleet myös lapsen isovanhempia ja vanhempien uusperheisiin kuuluvia perheenjäseniä.

Olen valinnut työhöni analyysimenetelmäksi laadullisen tutkimuksen perinteeseen kuuluvan sisällönanalyysin. Seuraavassa luvussa selvennän laadullisen tutkimuksen yleisiä piirteitä. Lisäksi avaan sisällönanalyysia menetelmänä. Lopuksi selvennän oman aineistoni analyysiä ja sen vaiheita.

8. Laadullinen tutkimus ja tutkimusmenetelmä

8.1 Laadullisesta tutkimuksesta yleisesti

Teoksen Handbook of Qualitative Research (1994a) artikkelit käsittelevät laajasti laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen kenttää, historiaa ja menetelmiä. Denzin ja Lincoln (1994b, 1-2) toteavat kvalitatiivisella tutkimuksella olevan pitkä ja arvokas historia. Sosiologiassa 1920- ja 1930-luvulla ”Chicagon koulukunta” vakiinnutti laadullisen tutkimuksen tärkeyden ihmistieteiden tutkimuksessa. Pian tämän jälkeen kvalitatiivinen tutkimus liitettiin myös koulutukseen, sosiaalityöhön ja viestintään. Toisena näkökulmana laadullisen tutkimuksen juuriin Tuomi ja Sarajärvi (2003, 22–23) esittävät, useisiin eri lähteisiin viitaten, sen olevan eurooppalaista, josta se on Yhdysvaltojen kautta kulkenut uudelleen Eurooppaan. Denzin ja Lincoln (1994b) edustavat siis laadullisen tutkimuksen yhdysvaltalaisen perinteen ryhmää, kun taas Tuomi ja Sarajärvi (2003) kuuluvat eurooppalaisten perinteiden joukkoon.

Laadullista tutkimusta on määritelty monin eri tavoin. Yhdysvaltalaisessa kirjallisuudessa laadullisen tutkimuksen synonyymeina käytetään esimerkiksi kenttätutkimusta, naturalistista tutkimusta tai vaihtoehtoista paradigmaa. Denzinin ja Lincolnin (1994b) mukaan laadullinen tutkimus koostuu postpositivismista, konstruktivismista, feminismistä, etnisestä tutkimuksesta, marxilaisuudesta ja kulttuurintutkimuksesta. Tuomi ja Sarajärvi (2003) toteavat, että yleistäen voidaan sanoa erilaisten nimitysten, jaotteluiden, perusteiden ja niiden sisältämien luokkien juontavan juurensa joko laadullisen tutkimuksen historiasta, sitä ohjaavasta filosofiasta tai viittaavat keskeisinä pidettyihin piirteisiin. Laadullisen tutkimuksen voidaan sanoa olevan syvällistä ja konkreettista sekä vuorovaikutuksessa tapahtuvaa tutkimusta.

Alasuutari (1999, 38–39) toteaa, että, toisin kuin kvantitatiivisessa tutkimuksessa, laadullisessa tutkimuksessa aineistoa tarkastellaan usein kokonaisuutena. Silloinkaan, kun aineisto koostuu erillisistä tutkimusyksiköistä, argumentaatiota ei voi rakentaa yksilöiden eroihin eri muuttujien suhteen ja näiden erojen tilastollisiin yhteyksiin muihin muuttujiin. Alasuutarin (1999, 39–48) mukaan laadullisen tutkimuksen analyysi koostuu kahdesta vaiheesta; havaintojen pelkistämisestä ja arvoituksen ratkaisemisesta. Havaintojen pelkistämisessä voi Alasuutarin (mt., 40–43) mukaan erottaa kaksi eri osaa. Ensimmäiseksi aineistoa tarkasteltaessa kiinnitetään huomiota vain siihen, mikä on teoreettisen viitekehyksen kannalta olennaista. Toisessa vaiheessa havaintojen pelkistämistä karsitaan havaintomäärää havaintoja yhdistämällä. Arvoituksen ratkaisuvaihe taas tarkoittaa sitä, että tuotettujen johtolankojen ja käytettävissä olevien havaintojen pohjalta tehdään merkitystulkinta tutkittavasta ilmiöstä.

8.2 Laadullisen tutkimuksen kritiikki

Laadulliselle tutkimukselle on esitetty myös laajasti kritiikkiä. Denzinin ja Lincolnin (1994b) mukaan laadullisen tutkimuksen tekijöitä on kutsuttu ”journalisteiksi” tai pehmeiksi tutkijoiksi. Laadullista tutkimusta on sanottu epätieteelliseksi ja henkilökohtaiseksi sekä ennakkoluuloiseksi. Laadullista tutkimusta on kritisoitu siitä, että sitä ei voi yleistää tai irrottaa tutkijan subjektiivisista käsityksistä. Pertti Töttö esittää teoksissaan Pirullinen positivismi (1999) ja Pirullisen positivismin paluu (2000) useita kysymyksiä ja epäilyjä liittyen laadullisen tutkimuksen suhteesta teoriaan ja määrälliseen tutkimukseen, yleistettävyyteen ja subjektiivisuuteen.

Tämä tutkielma on toteutettu laadullisena tutkimuksena. Metsämuuronen (2003, 161) toteaa, että hyvän laadullisen tutkimuksen tekeminen on yhtä vaikeaa ja vaatii yhtä paljon työtä, kuin hyvän määrällisen tai tilastollisen tutkimuksen tekeminen. Tuomi ja Sarajärvi (2003) kirjoittavat laadullisen

tutkimuksen piirteistä, ongelmista ja mahdollisuuksista. Tuomen ja Sarajärven (mt., 17) mukaan peruskysymykseksi nousee laadullisen tutkimuksen suhde teoriaan ja teoreettiseen, silloin, kun pohditaan mitä laadullinen tutkimus on. Tuomi ja Sarajärvi (mt., 17–18) kirjoittavat teorialla tarkoitettavan tutkimuksen viitekehystä, niin sanottua tutkimuksen teoreettista osuutta ja toteavat, että teorian merkitys laadullisessa tutkimuksessa on ilmeinen ja sitä tarvitaan välttämättä. Mikäli teoriaa ei olisi, ei aineksia tutkimukseen olisi lainkaan.

Hirsjärven, Remeksen ja Sajavaaran (2004, 152) mukaan laadullisen tutkimuksen lähtökohta on todellisen elämän kuvaaminen, mikä sisältää myös ajatuksen todellisuuden moninaisuudesta. Laadullisen tutkimuksen tarkoitus ei olekaan pirstota todellisuutta mielivaltaisesti osiin vaan kuvaamaan kohdetta mahdollisimman kokonaisvaltaisesti. Laadullinen tutkimus ei siis todenna jo olemassa olevia väittämiä, vaan pyrkii löytämään tosiasioita.

8.3 Sisällönanalyysi menetelmänä

Sisällönanalyysi on laadullisen aineiston perusanalyysimenetelmä. Sisällönanalyysia voi pitää sekä yksittäisenä metodina että väljänä teoreettisena kehyksenä, joka voidaan liittää erilaisiin analyysikokonaisuuksiin. Sen avulla voidaan siten tehdä monenlaista tutkimusta. Voidaan myös sanoa, että useimmat eri nimillä kulkevat laadullisen tutkimuksen analyysimenetelmät perustuvat periaatteessa sisällönanalyysiin, jos sisällönanalyysilla tarkoitetaan kirjoitettujen, kuultujen tai nähtyjen sisältöjen analyysia väljänä teoreettisena kehyksenä. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 93.) Sisällönanalyysilla pyritään saamaan tutkittavasta ilmiöstä kuvaus tiivistetyssä ja yleisessä muodossa. (Kyngäs & Vanhanen 1999, 4.)

Manningin ja Cullum-Swanin (1994, 464) mukaan sisällönanalyysia (content analysis) on toisen maailmansodan jälkeen käytetty luonnehtimaan suosittujen sanomalehtien ja muiden dokumenttien sisältöjä. Nykyisin sisällönanalyysia käytetään eniten kulttuurin ja joukkoviestinnän tutkimuksessa.

Kyngäs ja Vanhanen (1999, 4) kuvaavat sisällönanalyysia menetelmänä, jonka avulla analysoidaan dokumentteja systemaattisesti ja objektiivisesti. Se on myös tapa järjestää, kuvailla ja kvantifioida tutkittavaa ilmiötä. Latvalan ja Vanhanen-Nuutisen (2001, 23) mukaan sisällönanalyysilla tarkoitetaan kerätyn tietoaaineiston tiivistämistä niin, että tutkittavia ilmiöitä voidaan lyhyesti ja yleistävästi kuvailla tai että tutkittavien ilmiöiden väliset suhteet saadaan selkeinä esille. Olennaista on, että tutkimusaineistosta erotetaan samanlaisuudet ja erilaisuudet ja aineistoa kuvaavien luokkien tulee olla toisensa poissulkevia ja yksiselitteisiä.

Sisällönanalyysia menetelmänä on kritisoitu keskeneräisyydestä, koska sillä saadaan kerätty aineisto vain järjestettyä johtopäätösten tekoa varten. Tutkija saattaa kuvata aineistonsa hyvinkin tarkasti, mutta johtopäätösten sijaan esittelee järjestetyn aineistonsa ikään kuin tuloksina. (Tuomi & Sarajärvi 2003, 105.)

8.4 Laadullinen analyysi ja aineistolähtöinen sisällönanalyysi

Laadullinen analyysi jaetaan usein induktiiviseen ja deduktiiviseen analyysiin. Tutkimuksessa käytetty päättely on siis joko induktiivinen (yksittäisestä yleiseen) tai deduktiivinen (yleisestä yksittäiseen). Tuomi ja Sarajärvi (2003, 110–116) esittelevät teoksessaan laadullisen analyysin jakoa kolmeen muotoon; aineistolähtöinen, teoriasidonnainen ja teorialähtöinen. Sekä aineistolähtöinen, että teoriasidonnainen analyysi etenevät aineiston ehdoilla. Ero näissä kahdessa tulee esille siinä, kun empiirinen aineisto liitetään teoreettisiin käsitteisiin. Aineistolähtöisessä

analyysissa teoreettiset käsitteet luodaan aineistosta, kun taas teoriasidonnaisessa ne tuodaan esiin valmiina, tutkittavasta ilmiöstä jo aiemmin tiedettynä. Teorialähtöisessä analyysissa taas ilmiöstä jo tiedetty sanelee, miten aineiston hankinta järjestetään ja miten tutkittava ilmiö käsitteenä määritellään. Tämä tutkielma on toteutettu aineistolähtöisellä sisällönanalyysillä, johon keskityn seuraavassa.

Tuomen ja Sarajärven (2003, 97–102) mukaan aineistolähtöisessä analyysissa pyritään luomaan tutkimusaineistosta teoreettinen kokonaisuus. Analyysiyksiköt valitaan aineistosta tutkimuksen tarkoituksen ja tehtävänasettelun mukaisesti. Avainajatus on, että analyysiyksiköt eivät ole etukäteen sovittuja tai harkittuja. Periaatteessa teorian merkitys analyysin ohjaajana liittyy metodologiaan siten, että tutkimuksessa julkilausutut metodologiset sitoumukset ohjaavat analyysia. Aikaisemmilla havainnoilla, tiedoilla tai teorioilla ei pitäisi olla mitään tekemistä analyysin toteuttamisen tai lopputuloksen kanssa, koska analyysin oletetaan olevan aineistolähtöistä. Teoria, joka tutkimuksissa liittyy analyysiin ja analyysin lopputulokseen koskee vain analyysin toteuttamista. (Ks. myös Latvala & Vanhanen-Nuutinen 2001, 26–30 ja Kyngäs & Vanhanen 1999, 5-7.)

Aineistolähtöinen tutkimus on haastavaa ja vaikeaa toteuttaa siitä syystä, että ajatus havaintojen teoriapitoisuudesta on yleisesti hyväksytty periaate. Ajatuksena on, että ei ole olemassa objektiivisia havaintoja, vaan muun muassa tutkimusasetelma ja valittu menetelmä ovat tutkijan asettamia ja vaikuttavat tuloksiin. Kysymykseksi nousee, että voiko tutkija kontrolloida analyysin tapahtuvan aineiston tiedonantajien ehdoilla, eikä tutkijan ennakkoluulojen saattelemana.

8.5 Sisällönanalyysi tässä tutkielmassa

Laineen (2001) mukaan aineistolähtöisessä analyysissa voidaan puhua merkityskokonaisuuksien jäsentymisestä, niiden esittämisestä ja

tulkinnasta. Aineistoa kuvatessa nostetaan tutkimuskysymyksen näkökulmasta olennaiset osat esiin aineistosta ja kuvataan ne luonnollisella kielellä. Tämän jälkeen aineistosta nostetaan esiin merkitysten muodostamia kokonaisuuksia, jotka nähdään, kunhan aineistoon paneudutaan riittävästi. Samanlaiset merkitykset muodostavat oman kokonaisuuden ja kyseisestä kokonaisuudesta erottuvat jäsentyvät omiin kokonaisuuksiinsa erityispiirteidensä mukaan. Analyysissa pyritään tematisoimaan, käsitteellistämään tai narratiivisesti yleistämään esitetyt kuvaukset. Synteesivaiheessa merkityskokonaisuuksista luodaan kokonaisuus.

Tämän tutkielman analyysissa olen noudattanut Laineen (2001) kuvaamaa aineistolähtöistä sisällönanalyysia, jossa aineistosta nostetut kuvaukset ja erityispiirteet teemoitellaan ja jaotellaan omiksi merkityskokonaisuuksiksi. Nostin esille aineistostani kolme merkityskokonaisuutta liittyen siihen, miten lapsen kanssa on työskennelty selvityksiä tehdessä. Nämä merkityskokonaisuudet ovat suora keskustelu, toiminnalliset välineet sekä havainnointi. Lisäksi analysoin aineistostani lapsen mielipiteen vaikutusta sosiaalityöntekijöiden esitykseen. Seuraavaksi esittelen tarkemmin analyysin eri vaiheita.

Coffey ja Atkinson (1996, 26) toteavat, että monen laadullisen aineiston analyysi alkaa pääteemojen ja kaavojen tunnistamisella. Tämän tutkielman aineistoa analysoidessani erottelin ensin sosiaalitoimen selvityksistä kaikki lasten kanssa tehdyn työn ja jätin analyysin ulkopuolelle kaiken muun, esimerkiksi vanhempien ja eri viranomaistahojen kanssa työskentelyn. Kyngäs ja Vanhanen (1999, 5) kutsuvat tätä vaihetta aineiston pelkistämiseksi. Lisäksi kysyin aineistoltani sitä, miten lapsen mielipide on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden esitykseen käräjäoikeudelle ja nostin esiin tähän kysymykseen vastaavat kohdat aineistostani.

Kyngäs ja Vanhanen (1999, 5-7) kuvaavat aineistolähtöisen sisällönanalyysiprosessin aineiston pelkistämisenä, ryhmittelynä ja abstrahointina. Ryhmitellessä aineistoa tutkija yhdistää pelkistetyistä ilmaisuista ne asiat, jotka näyttävät kuuluvan yhteen. Samaa tarkoittavat ilmaisut yhdistetään samaan kategoriaan ja annetaan kategorialle sen sisältöä hyvin kuvaava nimi. Aiemmin mainitun Laineen (2001) esittämän teemoittelun voisi ajatella kuvaavan lähes samaa prosessia, kuin Kyngäksen ja Vanhasen (mt., 5) ryhmittely. Myös Coffey ja Atkinson (1996, 27) selvittävät analyysiprosessia siten, että samoja elementtejä sisältävät aineiston osat tuodaan yhteen omiksi kategorioikseen. Seuraavassa esitän esimerkin omaan analyysiprosessiini liittyvästä teemoittelusta.

Kirjoitin selvityksistä uudelleen kaikki otteet, jotka liittyivät lapsen kanssa tehtyyn työhön. Nämä otteet saattoivat sisältää yhden tai useampia lauseita. Tämän jälkeen yhdistelin samoja merkityksiä sisältäviä otteita. Esimerkkinä tästä on se, että ensin yhdistin kaikki otteet, joissa kerrottiin, että lapsen kanssa työskennellessä on käytetty jotain tiettyä välinettä, esim. verkostokarttaa. Yhdistin ensin eri välineisiin liittyvät otteet omiksi ryhmikseen. Tämän jälkeen yhdistin nämä kokonaisuudet yhdeksi merkityskokonaisuudeksi ja nimesin sen toiminnallisiksi välineiksi.

Samalla tavoin olen jatkanut kaikissa aineistoni osissa. Tällä tavoin olen nostanut aineistostani esiin kolme merkityskokonaisuutta liittyen lapsen mielipiteen selvittämiseksi tehtävään työhön. Lisäksi olen analysoinut aineistostani lapsen mielipiteen vaikutukset. Merkityskokonaisuudet ja tutkimustulokset esittelen luvussa yhdeksän.

Coffey ja Atkinson (1996, 46–47) kirjoittavat, että aineiston koodauksen jälkeen on siirryttävä aineiston tulkitsemiseen. Tässä vaiheessa muutetaan koodattu aineisto merkitykselliseksi aineistoksi. Luvussa kymmenen olen pohtinut omia tutkimustuloksiani ja vertaillut niitä myös

aiempaan tutkimukseen. Tässä vaiheessa teemoiteltu aineistoni viimeistään muuttuu merkitykselliseksi ja yleistettävämmälle tasolle.

9. Tutkimustulokset

9.1 Lapsen mielipiteen selvittäminen

Tässä työssä olen siis tutkinut, miten lasten kanssa on työskennelty ja miten lapsen mielipide koskien omaa asumisriita-asiaansa on selvitetty, käyttäen aineistona sosiaalitoimen käräjäoikeudelle laatimia selvityksiä. Näihin kysymyksiin esittelen vastaukset luvussa 9.1.1.–9.1.3.. Lisäksi luvussa 9.2 olen analysoinut aineistostani, miten lapsen mielipide on vaikuttanut sosiaalityöntekijöiden käräjäoikeudelle tekemään esitykseen.

Osassa aineistoni selvityksistä on lapsen mielipiteen selvittämistä kuvattu tarkemmin, kuin toisissa. Toisissa selvityksissä on kuvattu tarkasti, miten lapsen kanssa on työskennelty, toisissa taas lapsen mielipiteen selvittämisen osuus on melko suppea.

Aineistoni analyysissa olen jakanut sosiaalityöntekijöiden tavat selvittää lapsen mielipidettä asumisriita-asiassa kolmeen eri merkityskokonaisuuteen. Nämä kokonaisuudet ovat suora keskustelu, havainnointi ja toiminnalliset välineet. Seuraavassa esittelen edellä mainittuja kokonaisuuksia syvemmin, käyttäen myös suoria lainauksia selvityksistä. Suorissa lainauksissa olen poistanut selvityksessä mainitun lapsen nimen ja sukupuolen. Sukupuolen olen poistanut anonymiteetin säilymisen vuoksi. Lisäksi lapsen mielipidettä selvitetessä ei aineistoni perusteella näyttäisi olevan merkitystä sillä, kumpaa sukupuolta lapsi on. Lainauksissa käytän kaikista lapsista nimitystä *lapsi(ikä)* eli esimerkiksi *lapsi(12v)*. Lisäksi muita selvityksessä mainittuja nimiä on poistettu.

9.1.1 Suora keskustelu

Aineistoni selvitysten 31 lapsesta yhdeksäntoista kanssa on käyty suoraa keskustelua lapsen omaan asumisriita-asiaan liittyen. Nuorin lapsista, jonka kanssa keskustelua on käyty, on selvitystä tehdessä ollut 5-vuotias. Näistä yhdeksäntoista lapsesta viideltätoista on kysytty suoraan mielipidettä, kumman vanhemman luona haluaisi asua.

Vaikka lapsen kanssa olisi selvitystä tehdessä käyty suoraa keskustelua omasta asumisriita-asiastaan, ei häneltä välttämättä ole suoraan kysytty mielipidettä siihen, kumman vanhemman luona haluaisi asua. Seuraavassa esitän suoria lainauksia selvityksistä, joissa lapsen kanssa on keskusteltu, mutta ei suoraan kysytty mielipidettä.

” Lapsi(7v) kertoi pitävänsä koulusta ja siellä erityisesti matematiikan tunneista. /.../ Kysyttäessä lapsi(7v) mikä isän luona on kivointa, lapsi(7v) vastasi, että isän puolison lapsi. Pyydettyäessä häntä kertomaan, mikä muu siellä on kivaa ja mitä hän on isän luona tehnyt, lapsi(7v) kohautti hartioitaan.”

Edellä olleessa lainauksessa selvitystyöntekijät ovat keskustelleet lapsen kanssa olosuhteista ja ajatuksista molempien vanhempien luona, mutta eivät kuitenkaan suoraan kysyneet, kumman vanhemman luona lapsi haluaisi asua. Seuraavassa otteessa lapsen kanssa on edellistä suoremmin keskusteltu asuinpaikkaan liittyvästä asiasta, mutta ei kuitenkaan suoraan kysytty kumman luona lapsi asuisi, jos tekisi itse päätöksen.

” Lapsi(7v) kertoi, että kummankin vanhemman luona on hyvä olla, mutta hän tietää, että voi asua ja käydä koulua vain yhdessä paikassa. Lapsi(7v) toivoi, että jos hän jatkaa asumista isän luona, hän

haluaisi olla loma-aikoina äidin luona pidempiä aikoja kerrallaan. Lapsi(7v) koki molemmat vanhemmat tärkeiksi ja läheisiksi ihmisiksi. ”

Osassa selvityksistä lapselta on suoraan kysytty, kumman vanhemman luona haluaisi asua, mutta lapsella ei ole ollut mielipidettä asiaan tai hän ei ole ainakaan halunnut sitä sanoa. Seuraavat suorat otteet selvityksistä ovat tällaisista tilanteista.

” Lapsi(7v) ei selvästi halunnut sanoa mielipidettään, kun sosiaalityöntekijät keskustelivat hänen kanssaan. Hän oli varauksellinen ja jännittynyt.”

” Lapselle(6v) kerrottiin ikätasonsa huomioiden, miksi häntä tavataan. Lapselta(6v) myös kysyttiin haluaisiko hän kertoa, tykkäisikö olla äidin tai isän luona enemmän. Lapsi(6v) pudisti päätään, eikä halunnut sanoa asiaan mitään.”

Edellisen otteen selvityksessä lapsi on ollut 6-vuotias ja sosiaalityöntekijät ovat selvityksessään halunneet mainita, että lapselle on hänen ikätasonsa huomioiden kerrottu, miksi häntä on tavattu. Ikätason mukaista kertomista ei kuitenkaan sen enempää ole avattu, joten selvityksestä ei selviä, miten lapsen ikätaso on otettu huomioon hänen kanssaan keskusteltaessa.

Yhdessä selvityksessä lapselta on kysytty mielipidettä, mutta hän ei ole suoraan vastannut kumman vanhemman luona haluaisi asua, vaan määrittelee omaa tahtoaan asumisestaan sillä, missä hänen sisaruksensa asuvat.

” Lapsi(8v) kertoo haluavansa asua kotona. Kun häneltä kysytään, missä hänen kotinsa on, hän menee hämilleen. Lapsi(8v) sanoo kodin olevan siellä, missä hänen sisaruksensa asuvat.”

Osassa selvityksistä lapsi on kysyttäessä ilmaissut suoran mielipiteensä omaan asumisriita-asiaansa.

” Lapsi(10v) oli puhelias ja ilmaisi avoimesti ja suoraan mielipiteensä. Sosiaalityöntekijän ja lapsen(10v) välisessä kahdenkeskisessä keskustelussa hän ilmaisi selvänä mielipiteenään halunsa asua isän luona”

Edellisessä otteessa selvitystyöntekijät ovat korostaneet lapsen olleen avoin ja suora puheissaan sekä ilmaisseen selvän mielipiteensä asumisriita-asiaan, jolloin lapsen mielipiteestä ei ole jäänyt sosiaalityöntekijöille epäselvyyttä. Seuraavassa otteessa tuodaan esille myös lapsen perustelut sille, millä perusteilla hän on muodostanut mielipiteensä.

” Lapsi(14v) kertoo haluavansa asua äidin luona, koska äidillä on enemmän aikaa hänelle, hän näkisi veljeään enemmän ja treenit olisivat lähempänä.”

Kuten alla olevasta lainauksesta näkee, ovat sosiaalityöntekijät halunneet tuoda esille, että lapsi on ilmaissut mielipiteensä siten, että vanhempi, jonka kanssa lapsi ei halua asua, on ollut läsnä.

” Lapsi(10v) sanoo äidin kuullen, että hän haluaa asua isän luona. Hän sanoo kuitenkin, että on kiva nähdä äitiä.”

Kahdessa seuraavassa lainauksessa lapsi ei ole vain ilmaissut mielipidettään vaan kertoo kokevansa toisen vanhemman luona asumisen epämiellyttävänä.

” Lapsi(15v) vakuuttaa, että haluaa asua äidin luona eikä halua muuttaa koskaan takaisin isän luokse. Hän kokee, että äidin luona on hyvä olla.”

” Lapsi(11v) tuo selvästi esiin, että ei halua tavata isäänsä enää ikinä missään. ”

Viimeisessä lainauksessa lapsi ei kerro ainoastaan haluavansa asua äidin kanssa, vaan sanoo myös, että ei halua tavata isäänsä enää koskaan. Lapsi on keskustelun aikana ollut itkuinen sekä hermostuneen ja ahdistuneen oloinen.

Osassa selvityksistä lapsen ääni ja mielipide on tullut esille hyvin selvästi ja vakuuttavasti. Toisissa selvityksissä lapsen mielipiteen varmuutta on kuvattu myös sillä, että lapsi on ilmaissut mielipiteensä sen vanhemman aikana, jonka kanssa ei halua asua. Toisissa selvityksissä lapsi taas on ollut epävarma oman mielipiteensä kanssa tai hän ei ole halunnut sitä ilmaista. Lapsen mielipiteen vaikutusta sosiaalityöntekijöiden esitykseen olen selvittänyt omassa kohdassaan myöhemmin.

Toisissa selvityksessä keskustelua lapsen kanssa on käyty ainoastaan toiminnallisten välineiden kautta. Tällöin lapsen kanssa keskusteleminen ei ole ollut suoraa, vaan asioista on puhuttu esimerkiksi erilaisten korttien avulla. Vaikka keskustelua siis on käyty, katson keskustelun kuuluvan toiminnallisten välineiden kautta käytäväksi, en suoraksi keskusteluksi.

9.1.2. Toiminnalliset välineet

Toinen sosiaalityöntekijöiden käyttämä tapa selvittää lapsen mielipidettä omassa asumisriita-asiassaan on käyttää toiminnallisia välineitä. Välineiden avulla sosiaalityöntekijät pystyvät selvittämään lapsen mielipidettä ja suhtautumista omaan tilanteeseensa, vaikka lapsi ei

suoraan halua tai kykene mielipidettään ilmaisemaan. Toiminnallisia välineitä ovat esimerkiksi erilaiset kortit.

Tämän tutkielman aineistossa on käytetty kolmea eri toiminnallista välinettä. Nämä välineet olivat Pesäpuu ry:n Nalle-, ja Elämän tärkeät asiat kortit sekä verkostoympyrä, tai – kartta.

Yksi aineistoni selvityksissä käytetyistä toiminnallisista välineistä olivat Pesäpuu ry:n Nallekortit. Kahdessa selvityksessä on mainittu, että Nallekortteja on käytetty lasten kanssa työskennellessä. On mahdollista, että useammankin selvityksen aikana on Nallekortteja käytetty, mutta sitä ei ole erikseen selvityksessä mainittu. Korttien avulla pienenkin lapsen kanssa on mahdollista keskustella lapsen näkemyksestä perheestään ja käsitellä erilaisia tunnetiloja erinäköisten nallejen avulla. Seuraavassa esimerkki tällaisesta tilanteesta.

” Keskustelussa käytettiin apuna Pesäpuu ry:n tunnetiloja esittäviä kortteja. Lasta(5v) pyydettiin valitsemaan nallekortteista perheenjäsenensä. Hän kertoi perheeseensä kuuluvan äidin, siskon ja pari ystävää. Äitiä kuvaavia kortteja lapsi(5v) löysi kaksi ja kummassakin niistä nallella on iloinen ilme. /.../ Isää kuvaavaa korttia lapsi ei omatoimisesti valitse perheeseen kuuluvaksi. Pyydettyäessä hän valitsi isää kuvaamaan hymyilevän nallen kuvan. Lapsi(5v) kertoo, että isän tekisi iloiseksi, jos isä pääsis perheeseen.”

Toiset selvityksissä käytetyt kortit olivat myös Pesäpuu ry:n Elämän tärkeät asiat. Näiden avulla työntekijät ovat pystyneet paremmin selvittämään, mikä lapsille todella on tärkeää ja mitä he asettavat sillä hetkellä etusijalle elämässään. Lisäksi korttien avulla voidaan käsitellä abstrakteja asioita, kuten erilaisia tunnetiloja. Kyseisiä kortteja sosiaalityöntekijät mainitsevat käyttäneensä kolmessa selvityksessä.

Seuraava ote on selvityksestä, jossa Elämän tärkeät asiat kortteja on käytetty.

” Lasta(9v) pyydettiin valitsemaan korteista kolme, jotka kuvaavat hänelle elämässään tärkeimpiä asioita. Lapselle tärkeitä asioita olivat ilo lähestyvistä syntymäpäiväjuhlista sekä äiti ja isä. Lapsi kertoi olevansa surullinen ja huolissaan sekä vanhempien että itsensä puolesta, koska heillä ei ole kokonaista perhettä.”

Kolmas ja viimeinen aineiston selvityksissä käytetty toiminnallinen väline oli verkostokartta, tai – ympyrä. Verkostokarttaa voi käyttää moniin eri tarkoituksiin. Sen avulla voi muun muassa yhdessä lapsen kanssa kartoittaa tämän tukiverkostoja. Kartan avulla voi selvittää potentiaalisen tuen mahdollisuuksia tai toisaalta selvittää mitkä ihmissuhteet ovat lapsen kannalta negatiivisia. Verkostokarttaa oli käytetty viidessä eri selvityksessä. Seuraavassa lainaus selvityksestä, jossa lapsi tuo hyvin selkeästi verkostokartan avulla esille mielipiteensä omista perhesuhteistaan ja tuntemuksistaan.

” Sosiaalityöntekijöiden kanssa piirretyn verkostokartan ja keskustelun yhteydessä lapsi(10v) toi esiin isän tärkeyden mainitsemalla isän olevan hänelle tärkein ja läheisin ihminen. Muina tärkeinä ihmisinä lapsi pitää isän vanhempia, erityisesti isän isää. Lisäksi hän mainitsee serkut, pehmolelun ja tädin. /.../ Lapsi(10v) sijoitti äitinsä hyvin etäälle itsestään.”

Otteessa lapsi on verkostokartan välityksellä tuonut esille vahvan mielipiteensä siitä, kumman vanhemmista kokee läheisemmäksi. Lapsi on sijoittanut isän lisäksi myös muita sukulaisia ja pehmolelun ennen äitiä. Tässä selvityksessä äidin olosuhteet on selvittänyt toinen kunta, eikä siis äidin tilanne selviä tämän tutkielman aineistosta. Tästä syystä sosiaalityöntekijät ovat voineet esittää mielipiteensäkin vain isän olosuhteista ja kyvystä vastata lapsen hyvinvoinnista ja kasvatuksesta.

Toiminnallisten välineiden avulla on lasten kanssa kyetty puhumaan ja selvittämään tämän ajatuksia ja tuntemuksia läheisistään ja omasta tilanteestaan. Tällaisia keskusteluja ei välttämättä olisi saatu aikaan keskustelemalla lapsen kanssa ilman keskustelua helpottavia toiminnallisia välineitä.

Kolmannen merkityskokonaisuuden lapsen kuulemisessa olen nimennyt havainnoinniksi. Seuraavassa käsittelen tarkemmin tätä kokonaisuutta.

9.1.3. Havainnointi

Vaikka havainnoidessa lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta lapsi ei sanallisesti tuo esille omaa mielipidettään, on selvityksen kannalta tärkeää, miten lapsi ja vanhempi ottavat kontaktia keskenään. Havainnoinnin perusteella voidaan selvittää lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta sekä tunnesidettä. Lähes kaikissa selvityksissä sosiaalityöntekijät ovat tuoneet esille havaintojaan lapsen ja vanhemman välisestä vuorovaikutuksesta. Seuraavassa otteita selvityksistä, joissa lapsen ja vanhemman vuorovaikutus on kuvattu positiivisesti.

” Lapsi on 2-vuotias vilkas lapsi. Toimistokäynnillä äitinsä kanssa lapsi(2v) haki äidin läheisyyteen istuskellen tämän sylissä ja välillä suukotellen äitiä. Äidin ja lapsen suhde näytti olevan lämmin ja läheinen.”

” Lapsi(7v) vaikutti hyväntuuliselta ja ujoilta lapselta. Hän leikki autoilla ja muilla leluillaan tapaamisen aikana. Hän hakeutui luontevasti isänsä läheisyyteen. Heidän välillään oli ystävällinen ja läheinen suhde. Tunnelma oli kotoisa.”

Ensimmäisessä otteessa lapsen ja vanhemman vuorovaikutusta kuvataan läheiseksi ja lämpimäksi. Suhteen laatua on perusteltu lapsen

hakeutumisella vanhemman syliin ja tämän suukottelemisella. Jälkimmäisessä otteessa taas vanhemman ja lapsen lämmintä ja ystävällistä suhdetta on perusteltu lapsen hakeutumisella vanhemman läheisyyteen sekä kodin tunnelmalla.

Osassa selvityksistä vanhemmilla on jo uusia puolisoita, jotka asuvat heidän kanssaan. Tällöin myös heidän mielipidettään ja suhtautumistaan lapseen on saatettu selvittää. Seuraavassa otteessa on havainnoitu lapsen suhdetta vanhemman uuteen puolisoon. Selvityksessä on tuotu esille, että lapsella on luonteva suhde myös isän luona asuvaan avopuolisoon.

” Kotikäynnillä isän luona lapsi(10v) teki läksyjä isän avopuolison valvonnassa. Lapsen ja isän avopuolison suhde vaikutti luontevalta.”

Toisissa selvityksissä lapsi oli sosiaalityöntekijöiden aikana varautuneempi. Tämä saattaa tietenkään johtua myös siitä, että työntekijät ovat lapselle vieraita ja selvitys tilanne täysin lapsen arjesta poikkeava. Joissain tapauksissa varautuneisuus ja ujous lisääntyivät erityisesti puhuttaessa vanhemmasta, joka ei ollut paikalla. Seuraavassa otteessa on esimerkki tällaisesta tilanteesta.

” Lapsi(7v) tarkkaili tiiviisti äitinsä käyttäytymistä ja puheita. Kumpikin sosiaalityöntekijä jutteli lapsen kanssa myös erikseen. Lapsi(7v) kertoi vuolaasti asioistaan, mutta puheen kääntyessä isään hän muuttui varovaisemmaksi.”

” Lapsi(7v) vaikutti aluksi jännittyneeltä. Vaikka lapsen käytös ajoittain rentoutui, hän vastaili hyvin varauksellisesti työntekijöiden esittämiin kysymyksiin. Lapsi ohitti nopeasti isää koskevat kysymykset.”

Edelliset kaksi otetta ovat samasta selvityksestä. Sosiaalityöntekijät ovat halunneet tuoda esille lapsen suhtautumista äitiin, sekä reagoimista isästä puhumiseen. Otteista käy esille lapsen varautuneisuus keskustelun siirtyessä isään. Suhdetta äitiin ei kuvattu aiempien otteiden tavoin läheiseksi tai luontevaksi vaan lapsen on havainnoitu tarkkailevan äitiään ja olevan varovainen omissa puheissaan. Tässä selvityksessä lasta ei ole tavattu yhdessä isän kanssa, joten isän ja lapsen välistä vuorovaikutusta ei ole voitu havainnoida.

Havainnoimalla lapsia ja vanhempia sosiaalityöntekijät ovat saaneet sellaista näkemystä lasten ja vanhempien tilanteesta ja vuorovaikutuksesta, mitä ei sanallisessa keskustelussa ole tullut esille. Havainnoiminen on kuitenkin melko subjektiivinen tapa tuottaa tietoa vuorovaikutuksesta, eikä sen avulla voi tehdä kovinkaan pitkälle meneviä päätelmiä lapsen mielipiteistä tai ajatuksista.

9.2 Lapsen mielipiteen vaikutus esitykseen

Yhtä selvitystä lukuun ottamatta kaikissa selvityksissä, joissa lapsi on ilmaissut oman mielipiteensä asuinpaikastaan, on sosiaalityöntekijöiden esitys vastannut lapsen tahtoa. Lapsen oma mielipide ei missään selvityksessä ole ollut ainoa tekijä sosiaalityöntekijöiden muodostamassa mielipiteessä, mutta merkittävä osa sitä kuitenkin. Seuraavassa esitän lainauksia sosiaalityöntekijöiden esityksistä selvityksistä, joissa esitys on ollut yhteneväinen lapsen oman mielipiteen kanssa.

” Asuinpaikan määräämistä isän luo perustelemme ensisijaisesti lasten olosuhteiden mm. koulun, perhepäivähoidon ja kavereiden säilyttämisellä muuttumattomana. Lasten fyysinen kasvuympäristö on isän luona parempi, koska heillä on omat huoneet, iso piha ja mielekkäät harrastusmahdollisuudet. Lisäksi lapsi(10v) on ilmaissut

halunsa asua isän luona sekä isän että äidin kuullen sosiaalityöntekijöiden ollessa kotikäynnillä.”

” Mielestämme lapset toivat aidonolaisesti tuntemuksiaan esille eikä sosiaalityöntekijöille tullut sellaista vaikutelmaa, että lapset haluaisivat esimerkiksi mukavuussyistä asua mieluummin äidin kuin isän luona. Mielestämme lasten(16v ja 15v) ikä huomioiden on heidän oma mielipiteensä otettava huomioon ja annettava sille painoarvoa. Tällä hetkellä lapsen(15v) ja isän välit ovat tulehtuneet ja melko riitaiset. Näkemyksemme mukaan lasten asumisen määrääminen isälle vastoin heidän tahtoaan voisi vain pahentaa nykyistä tilannetta.”

Ensimmäisessä otteessa sosiaalityöntekijät ovat perustelleet omaa näkemystään lasten fyysisen kasvuympäristön paremmuudella sekä olosuhteiden muuttumattomuudella niin sanotulla status quolla. Lisäksi esityksessä on kerrottu lapsen mielipiteen olevan yhtenäinen ensisijaisten perusteluiden kanssa. Jälkimmäisessä otteessa sosiaalityöntekijät ovat ottaneet kantaa myös siihen, että lasten mielipide ei ole muodostunut mukavuussyistä vaan ovat aidosti sitä mieltä, että äidin luona on parempi olla ja asua. Sosiaalityöntekijät eivät ole aukaisseet enempää sitä, mitä mukavuussyillä tarkoittavat. Lasten ollessa jo 15- ja 16- vuotiaita, voi olettaa, että mukavuussyillä tarkoitetaan esimerkiksi sitä, että äidillä ei ole yhtä tiukat kasvatusmetodit, kuin isällä. Lisäksi selvityksessä mainitaan, että lasten ja isän välit ovat huonot.

Seuraavassa lainauksessa sosiaalityöntekijät ovat tuoneet esille, että lapsen mielipide ei aina ole lapsen etu. Punnittuaan selvitystä tehdessään mainitsemiaan tekijöitä, ovat työntekijät päätyneet tässä tapauksessa lapsen mielipiteen olevan myös lapsen etu.

” Lapsi(11v) toi oman mielipiteensä erittäin voimakkaasti esille sosiaalityöntekijöiden tapaamisen yhteydessä. Hän toi selvästi esille

halunsa asua äidin luona. /.../ Lapsen etu ei ole aina hänen mielipiteensä. Lapsen etu koostuu monesta eri tekijästä. Lapsen etua arvioitaessa tulee huomioida muun muassa vallitsevat ja vakiintuneet olosuhteet, vanhempien sovinnollisuus, kiintymys- ja vuorovaikutussuhteet vanhempiin ja sisaruksiin sekä lapsen tukiverkostot. /.../ Esitämme, että lapsi(11v) jatkaa asumistaan äidin luona.”

Kolmessa selvityksessä lapsen asuinpaikkaa on esitetty muutettavaksi nykyisen etävanhemman luo. Kahdessa näistä myös lapset ovat halunneet vaihtaa asuinpaikkaansa. Yhdessä näistä kolmesta selvityksestä lapsella ei ole ollut selkeää mielipidettä oman asuinpaikkansa suhteen. Seuraavan lainauksen selvityksessä äiti ei ole suostunut tekemään selvitystyöntekijöiden kanssa yhteistyötä, joten esitys on tehty isän ja lapsen tapaamisten perusteella.

” Tehdyn selvitystyön perusteella esitämme, että lapsen(10v) huolto ja asuminen määrättäisiin isälle. Olemme saaneet käsityksen, että isä on vastuullinen ja lapsen tarpeet huomioiva vanhempi, joka tarjoaa riittävästi virikkeitä sisältävän kodin. Hänellä on lapseensa luonteva ja läheinen suhde. /.../ Selvitystyön yhteydessä on ilmennyt, että isän luona lapsen on mahdollista elää normaalia 10-vuotiaan lapsen elämää, johon kuuluu mahdollisuus luoda ja ylläpitää sukulais- ja ystävyys-suhteita ja harrastaa. Lisäksi lapsen vakaan kehityksen kannalta on tärkeää aikuisen antama tuki ja asettamat rajat.”

Yhdessä selvityksessä 14-vuotias lapsi ilmoitti haluavansa muuttaa toisen vanhemman luo. Selvityksen tehneet sosiaalityöntekijät kuitenkin esittivät, että lapsen asuminen pidettäisiin ennallaan eli toisin, kuin lapsi itse toivoi.

” Koti ja asuminen on lapsen perustarve ja lapsen kuulemisessa pyritään selvittämään, onko jotain erityisen painavaa syytä, minkä vuoksi lapsen asumista tulisi muuttaa. Lapsen mielipide on vain yksi

osa-alue arvioitaessa lapsen etua. Sosiaalityöntekijöiden keskustellessa lapsen(14v) kanssa, hän sanoi haluavansa asua äidin luona. Tahdon ilmaisu ei kuitenkaan ollut voimakas. /.../ Mielestämme lapsella(14v) ei ole riittävää kykyä arvioida omaa asumistaan eikä häntä tulisi myöskään asettaa lojaalisuusristiriitaan vanhempiinsa nähden.”

Selvitystyöntekijät mainitsevat esityksessään, että lapsen mielipide asumisestaan ei ollut voimakas. Työntekijät eivät kuitenkaan perustele sitä, miten lapsen mielipiteen voimakkuus tai voimattomuus on tullut esille. Selvitystyöntekijät ovat perustelleet esitystään edellä mainittujen perusteiden lisäksi äidin epäsosiaalisella lähipiirillä, eivätkä työntekijät olleet selvitystä tehdessään vakuuttuneet äidin mahdollisuudesta tarjota lapselle parasta mahdollista kasvuympäristöä. Tässä kohtaa siis perustelut sille, että lapsen asuinpaikkaa ei ole hyvä muuttaa, on vahvemmat, kuin lapsen oma mielipide asiasta.

Yhtä lukuun ottamatta, kaikissa aineistoni selvityksistä sosiaalityöntekijät ovat päätyneet esitykseen, joka on yhtenevä lapsen mielipiteen kanssa. Voidaan siis todeta, että vaikka lapsen mielipide on vain osa lopullista esitystä, on se ollut kuitenkin merkittävässä osassa. Mikäli esitys on ollut vastakkainen lapsen mielipiteen kanssa, on perustellut sille olleet hyvin vahvat.

10. Pohdintaa

10.1 Selvitysten ihanne ja todellisuus

Aineistonani toimineet keskisuuren suomalaisen kunnan 21 asumisriitaselvitystä käräjäoikeudelle noudattavat rakenteeltaan lähes täydellisesti Sirpa Taskisen (2001) esittelemää sosiaalitoimen selvityksen rakennetta. Selvitykset sisältävät siis tiedot selvityksen osallisista, perheen ja parisuhteen taustan, vanhempien nykyiset olosuhteet ja mielipiteen, lapsen olosuhteet sekä sosiaalityöntekijöiden tekemän esityksen käräjäoikeudelle. Voidaan siis sanoa, että kaikki selvitykset ovat rakentuneet yhtenäisen kaavan mukaan.

Positiivisena puolena tässä on se, että kaikki selvitykset seuraavat suositukseen pohjautuvaa rakennetta. Olisiko kuitenkin hyvä, että selvityksissä olisi enemmän eroavaisuuksia ja eri ulottuvuuksia, koska jokainen selvitystilanne on niin erityislaatuinen? Vai pystyykö käytännössä ikään kuin samaan kaavaan rakentamaan sisällöltään erityislaatuisia selvityksiä ja tällä tavoin muodostamaan jokaisesta selvityksestä täysin oman kokonaisuutensa?

Taskinen (2001, 70) esittää, että selvitystä tehdessä on tavoiteltavaa, että molempia vanhempia kuullessa saataisiin mukaan myös miespuolinen työntekijä, koska se lisää monien asiakkaiden mielestä prosessin tasapuolisuutta. Tämä lienee kuitenkin käytännössä mahdotonta, koska miespuolisten työntekijöiden osuus kaikista sosiaalityöntekijöistä on niin pieni. Tämän tutkimuksen aineistosta kolmessa selvityksessä on ollut mukana miespuolinen työntekijä. Kaikissa kunnissa ei edes ole miespuolista sosiaalityöntekijää, joka voisi osallistua selvitystyöhön.

Sosiaalitoimen selvityksille on asetettu, eri lakien, sosiaalitoimen ja vanhempien toimesta, useita tavoitteita ja ihanteita. Kuten Auvinen (2002, 133) toteaa, vanhempien, oikeuden ja sosiaalitoimen odotukset ja käsitykset eroavat toisistaan ja kuvaavat tällä tavoin hyvin huoltoriitojen monisärmäisyyttä. Myös tämän tutkielman aineistosta pystyy näkemään, että esimerkiksi vanhempien käsitykset tilanteestaan ja odotukset selvityksestä ovat suuressakin ristiriidassa työntekijöiden näkemyksen kanssa. Edellä mainituista tekijöistä voi nähdä, että selvitysten ihanteet ja todellisuus eri toimijoiden näkökulmasta voi osittain poiketa oleellisestikin toisistaan.

10.2 Lapsen osallisuus ja lapsilähtöisyys selvityksissä

Auvinen (2006, 123) kirjoittaa lapsilähtöisen lähestymistavan kilpailevana teoriana olevan perhekeskeisen koulukunnan ja käytännöt. Perhekeskeisyyden ajatuksena on, että lapsen ääni sijoitetaan osaksi perheen ääntä. Perhe nähdään ikään kuin yhtenä yksikkönä, josta ei eroteta yksittäisiä toimijoita. Lapsikeskeisyydessä taas korostetaan lapsen näkökulmaa ja oikeutta tulla kuulluksi. Lisäksi lapsi nähdään kykenevänä ja hänen halutaan tuottavan tietoa omasta elämästään yksilönä.

Mielestäni tämän tutkielman aineistossa toteutuu lapsilähtöinen työskentelytapa. Tämä näkyy muun muassa siinä, että pienenkin lapsen mielipidettä on selkeästi kuultu ja hänelle on selvitetty ikä-, ja kehitystasonsa mukaisesti mistä tilanteesta on kyse. Lapsen omakohtaiselle tiedolle ja näkemyksille on annettu mahdollisuus ja ne on haluttu selvittää. Vaikka huoltoriidoissa onkin kyse perheen kokonaistilanteesta, on lasta tarkasteltu myös yksilönä. Lisäksi lapsen mielipiteelle on annettu suurta painoarvoa. Mikäli sosiaalityöntekijöiden esitys käräjäoikeudelle on vastakkainen lapsen oman tahdon kanssa, on siihen tarvinnut olla vahvat perusteet.

Oraasen (2008) mukaan lapsen osallisuus koostuu oikeudesta saada tietoa itseä koskevista suunnitelmista, päätöksistä, ratkaisuista, toimenpiteistä ja niiden perusteluista sekä mahdollisuuksista ilmaista mielipiteensä ja vaikuttaa näihin asioihin. Mielestäni tämän tutkielman aineistossa lapsen osallisuus on toteutunut. Lapselle on selvitetty omaa tilannettaan sanallisesti, mikäli se on lapsen kehitystason mukaan ollut mahdollista. Mikäli suora keskustelu lapsen kanssa ei ole ollut mahdollista, on lapsen kanssa työskennelty erilaisten toiminnallisten välineiden kautta ja selvitetty tätä kautta lapsen ajatuksia ja mielipiteitä.

10.3 Haasteet lapsen kuulemisessa

Hurtig (2006, 179–180) on eritellyt lapsen kuulemiselle ja lapsen omakohtaisen tiedon tavoittelulle kolme eri perustelua. Nämä perusteet ovat juridis-muodollinen, arvioiva sekä osallistava. Lapsen kuuleminen ja lapsen mielipiteen huomioiminen huolto-, tapaamis-, ja asumisriitaselvityksissä noudattaa ennen kaikkea juridismuodollista perustelua. Lapsen omaa tietoa tarvitaan juridista päätöksentekoa varten. Voidaan kuitenkin myös ajatella, että selvityksissä lasten kanssa tehdyn työn ja lapsen tiedon tavoittelun perusteluna on arvioiva näkökulma. Tämän tutkielman aineistosta käy selväksi, että lasten kanssa on selvityksen aikana tehty työtä myös arvioivasta näkökulmasta. Tämä näkyy siinä, että sosiaalityöntekijät ovat havainnoineet lapsen vastauksia ja reaktioita sekä vuorovaikutusta vanhempiinsa.

Vaikka tämän tutkielman lähtökohta on lapsilähtöinen ja perusajatuksena on, että lapsen itse tuottama tieto ja lapsen kanssa tehtävä työ on äärimmäisen tärkeää päätettäessä lasta koskevista asioista, on tärkeää ottaa huomioon myös lapsen tiedon hyödyntämisen esteet sekä asumisriidan erityispiirteet. Asumisriitatilanteessa lapsi joutuu ristiriitaiseen tilanteeseen vanhempiensa välillä. Lojaliteettiongelmiensa lisäksi tämä voi aiheuttaa lapselle turvattomuuden tunnetta. Lapselle molemmat

vanhemmat ovat yleensä tärkeitä ja riitatilanteessa lapsi voi joutua väliin, jossa tuntee tehtäväkseen miellyttää ja tukea molempia vanhempia.

Hurtig (2006, 169–172) tuo esille lapsen tiedon hyödyntämisen esteet erilaisina kehyksinä. Lapsen tiedon hyödyntämisen esteenä voidaan ajatella vahvimpana olevan niin sanotun seuraus-kehyksen, jonka mukaan vanhemmat saattavat rangaista lasta puhumisesta selvitystyöntekijöille tai vastavuoroisesti vaatia lasta sanomaan asioita, jotka eivät välttämättä ole edes täysin todenmukaisia.

Kuten tämän tutkielman tutkimustuloksista voi nähdä, eivät lapset ole tämänkään tutkielman aineistossa halunneet suinkaan aina ilmaista suoraa mielipidettä omaan asumisriita-asiaansa. Näissä tilanteissa ei voi olla varma johtuuko tämä siitä, että lapsella ei todella ole mielipidettä asiassa vai haluaako hän tällä tavoin olla puolueeton omien vanhempiensa välillä. Yksi mahdollisuus on myös se, että lasta on vanhempien toimesta kielletty puhumasta tiettyjä asioita.

Silloin, kun lapsi ei itse tuo esiin omaa mielipidettään, on selvitystyöntekijöiden ollut hyvin tärkeää painottaa lapsen kuulemista lapsen sekä lapsen ja vanhempien välisen vuorovaikutuksen havainnointiin. Havainnoinnin subjektiivisuuden vuoksi työntekijöiden on myös merkittävää olla tekemättä liian pitkälle meneviä johtopäätöksiä havainnoinnin perusteella. Tämän tutkielman aineistosta ei käy esille, että näin myöskään olisi tehty vaan perustelut sosiaalityöntekijöiden esitykselle perustuvat hyvin pitkälle perheen tilanteesta kerättyihin faktoihin.

10.4 Milloin lasta kuullaan?

Aineistoni selvityksissä ei tule esille mitään selkeää erottelua siitä, milloin lasta kuullaan ja milloin ei. Yksi tekijä voisi olla lapsen ikä. Toki onkin selvää, että vanhempien lasten kanssa on osittain pystytty puhumaan

suoraan asumisriita-asiasta ja lapsen omasta mielipiteestä jo sen vuoksi, että lapsi ymmärtää, mistä asiassa on kyse. Aineistossa on kuitenkin selvityksiä, joissa lapsen kanssa on keskusteltu huomattavasti avoimemmin ja kysytty suurempaan lapsen mielipidettä 7- vuotiaalta lapselta, kuin toisessa selvityksessä 13- vuotiaalta nuorelta. Monessa selvityksessä pieneltäkin lapselta on saatu myös melko suoria vastauksia ja mielipiteitä.

Suorassa keskustelussa lapsen kanssa lapsen ikä ei siis ole ollut kovinkaan merkityksellinen asia. Myös toiminnallisia välineitä on käytetty kaikenikäisten lasten kanssa samankaltaisesti. Lapsen havainnoinnissa ikä on ollut suurempi tekijä, kuin muissa merkityskokonaisuuksissa. Pienten lasten ja vanhempien vuorovaikutusta on havainnoitu ja kuvattu tarkemmin, kuin vanhempien lasten ja heidän vanhempinsa. Tähän yksi selitys on luonnollisesti se, että ihan pienien lasten kanssa ei ole voitu keskustella asiasta, eivätkä he voi sanallisesti mielipidettään kertoa. Tällöin havainnointi on saanut suuremman osan lapsen tilannetta selvittäessä.

Tämän tutkielman aineistossa merkittävin asia, mikä on vaikuttanut lapsen kuulemisen muotoon, on ollut lapsen yksilölliset luonteenpiirteet ja halu keskustella sosiaalityöntekijöiden kanssa asiasta. Mikäli lapsi on käyttäytynyt avoimesti ja halunnut itse tuoda esille oman mielipiteensä on tämän kanssa keskusteltu selkeästi suuremmin asiasta. Lapsen sukupuoli ei myöskään ole vaikuttanut siihen, miten lapsen kanssa on työskennelty tai lapsen mielipidettä selvitetty.

Lapsen ikä on esimerkiksi eri lakien kannalta erityisen merkityksellinen asia lapsen kuulemisessa. Lastensuojelulain mukaan 12 vuotta täyttänyttä lasta tulee kuulla tehtäessä häneen liittyviä päätöksiä. Lapsien kuulemiseen liittyen on eri tutkijoiden toimesta tehty myös erilaisia ikäluokitteluja, jotka tulee tietenkin ottaa suuntaa antavina.

Toinen lapsen ikään liittyvä asia on 12 vuotta täyttäneen lapsen kielto-oikeus täytöntöönpanolaissa. Tämänkin tutkielman aineistossa on yksi selvitys, jossa työntekijät ovat esittäneet 14-vuotiaan nuoren asumista toisen vanhemman luo, kuin mitä tämä on itse halunnut. Käytännössä kielto-oikeudella tarkoitetaan sitä, että jos nuori ei halua mennä asumaan toisen vanhemman luo, ei häntä siihen voida pakottaa. Eli voiko silloin hyvin karkeasti ajatella, että 12-vuotias lapsi saa täysin itse päättää kumman vanhemman luona asuu? Ja onko 12-vuotias kypsä muodostamaan näin ratkaisevan mielipiteen omassa asumisriita-asiassaan?

10.5 Ajatuksia jatkotutkimukseen

Tämän tutkielman aineistoon kuuluvissa selvityksissä on lasta tavattu selvityksen aikana henkilökohtaisesti yhdestä kahteen kertaan. Näiden kertojen avulla työntekijät ovat muodostaneet näkemyksensä lapsen mielipiteestä. Jatkotutkimusaiheena voisinkin nähdä sen, että olisiko sillä vaikutusta lapsen mielipiteen selvittämiseen ja selvyteen, jos lasta tavattaisiin useammin. Tällöin ainakin sosiaalityöntekijät tulisivat lapselle tutummiksi ja lapsi voisi kokea, vain yhdellä tai kahdella tapaamiskerralla hyvin vieraaksi jäävän, työntekijän turvallisemmaksi ja uskaltaa puhua työntekijällä ehkä eri tavoin ja luottavaisemmin.

Tämän tutkielman aineistossa on muutama kertaan mainittu lapsen olleen jännittynyt sosiaalityöntekijöiden tätä tavatessa. Tämä voi toki johtua siitä, että lapsen suhtautuminen toiseen tai molempiin vanhempiin on varautunut. On kuitenkin myös täysin mahdollista, että vieraiden sosiaalityöntekijöiden kysymykset ja selvityksen tekotilanne vaikuttavat lapsen käyttäytymiseen tällä tavoin. Mikäli työntekijät tulisivat lapselle tutummiksi ja tilanne luontevammaksi, olisi pienempi mahdollisuus siihen, että lapsi kokisi työntekijöiden tapaamisen jännittävänä tai jopa

pelottavana tilanteena. Lisäksi olisi erityisen mielenkiintoista tietää, miten lapsi itse kokee selvityksen tekemisen ja vieraiden työntekijöiden läsnäolon.

Jatkossa voisi tutkia myös sitä, miten selvitykseen vaikuttaa perheneuvolalta pyydetty lausunto. Tässä aineistossa on yksi selvitys, jossa perheneuvolalta on pyydetty lausuntoa lapsen asumisriita-asiassa. Tällöin lapsia ja vanhempia on tavattu huomattavasti useammin. Ajatuksena nousi myös esille se, että voisiko perheneuvolan työntekijät olla muuten isompana osana lapsen huolto-, tapaamis- ja asumisriitaselvityksiä? Perheneuvolassa on ainakin vankkaa ammattitaitoa liittyen lapsen kasvatukseen sekä perheristiriitoihin ja nämä ovat hyvin merkittävä osa myös käräjäoikeudelle laadittavia selvityksiä.

Lähteet

Alanen, Leena (1992) *Modern Childhood? Exploring the "child question" in sociology*. Publication series A. Research reports 50. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Alasuutari, Pertti (1999) *Laadullinen tutkimus*. Tampere: Vastapaino.

Auvinen, Maija (2006) *Huoltoriidat tuomioistuimessa. Sosiaalitoimi selvittäjänä, sovittelijana, asiantuntijana*. Helsinki: Suomalainen lakimiesyhdistys.

Auvinen, Maija (2002) *Huoltoriita ja sosiaalitoimi*. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) *Lapsen asema erossa*. Helsinki: WSOY lakitieto, 111-168.

Ayalon, Ofra & Flasher, Adina (1997) *Ketjureaktio. Lapset ja avioero*. Tampere: Vastapaino.

Bardy, Marjatta (2001) *Pikkulapsen sijoitus oman kodin ulkopuolelle - syrjäytymisen ja liittymisen risteyskohta*. Teoksessa Järventie, Irmeli & Sauli, Hannele (toim.) *Eriarvoinen lapsuus*. Porvoo: WSOY, 50- 83.

Beck, Ulrich & Beck-Gernsheim, Elisabeth (1995) *The Normal Chaos of love*. Käänt. Mark Ritter ja Jane Wiebel. Cambridge: Polity Press.

Coffey, Amanda & Atkinson, Paul (1996) *Making sense on qualitative data*. Thousand Oaks: Sage Publications.

Dahlstrand, Lotta (2004) *Barns deltagande i familjerättsliga processer*. Juridiska fakulteten. Uppsala: Uppsala Universitet.

Denzin, Norman & Lincoln, Yvonne (1994a) (edit.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications.

Denzin, Norman & Lincoln, Yvonne (1994b) Introduction. Entering the Field of Qualitative Research. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonne (edit.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 1-19.

Engel, Susan (1995) The Stories Children Tell: Making Sense of the Narratives of Childhood. New York: W.H. Freeman and Company.

Eskonen, Inkeri (2005) Perheväkivalta lasten kertomana. Miten ja mitä lapset kertovat terapeuttisissa ryhmissä perheväkivallasta? Tampere: Tampereen yliopisto.

Forsberg, Hannele (2003) Hajottavat ja koossapitävät tunteet. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 86-102.

Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen Aino & Törrönen Marita (2006) Kohti lapsisensitiivistä sosiaalityötä. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-21.

Giddens, Anthony (1992) The Transformation Of Intimacy: Sexuality, Love and Eroticism in Modern Societies. Cambridge: Polity Press

Gottberg, Eva (1997) Lapsen huolto, huoltoriidat ja pakkotäytöntöönpano. Turku: Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja.

Hirsjärvi, Sirkka & Remes, Pirkko & Sajavaara, Paula (2004) Tutki ja Kirjoita. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa. Etnografia lapsen paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. Acta Universitatis Lapponiensis 60. Rovaniemi: Lapin yliopistopaino.

Hurtig, Johanna (2006) Lapsen tieto. Teoksessa Forsberg, Hannele & Ritala-Koskinen, Aino & Törrönen, Marita (toim.) Lapset ja sosiaalityö. Kohtaamisia, menetelmiä ja tiedon uudelleenarviointia. Jyväskylä: PS-kustannus, 5-21.

Kuntalaki 17.3.1995/365

Kurki-Suonio, Kirsti (1999) Äidin hoivasta yhteishuoltoon. Lapsen edun muuttuvat oikeudelliset tulkinnat. Helsinki: Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 222.

Kyngäs, Helvi & Vanhanen, Liisa (1999) Sisällön analyysi. Hoitotiede 11 (1), 3-12.

Laine, Timo (2001) Miten kokemusta voidaan tutkia? Fenomenologinen näkökulma. Teoksessa Aaltola, Juhani & Valli, Raine (toim.) Ikkunoita tutkimusmetodeihin II. Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin. Jyväskylä: PS-kustannus, 26-43.

Laki lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta 8.4.1983/361.

Laki lapsen huoltoa ja tapaamisoikeutta koskevan päätöksen täytäntöönpanosta 16.8.1996/619.

Lapsen elatus ja huolto 2006 (2007). Tilastotiedote. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Lastensuojelulaki 13.4.2007/417.

Lastensuojeluasetus 16.12.1983/1010.

Latvala, Eila & Vanhanen-Nuutinen, Liisa (2001) Laadullisen hoitotieteen tutkimuksen perusprosessi: Sisällönanalyysi. Teoksessa Janhonen, Sirpa & Nikkonen, Merja (toim.) Laadulliset tutkimusmenetelmät hoitotieteessä. Helsinki: WSOY.

Litmala, Marjukka (2002) Muuttuva perhe – parisuhteen hajoaminen. Teoksessa Litmala, Marjukka (toim.) Lapsen asema erossa. Helsinki: WSOY lakitieto, 3-9.

Litmala, Marjukka (2003) Perheet, parisuhteet, lapset: kehityssuuntia ja käsityksiä perhe-elämän oikeusoloista. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Litmala, Marjukka & Valkama, Elisa (2006) Lasten huoltoriidat käräjäoikeuksissa. Helsinki: Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos.

Linnavuori, Hannariikka (2007) Lasten kokemuksia vuoriasumisesta. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Manning, Peter & Cullum-Swan, Betsy (1994) Narrative, Content and Semiotic Analysis. Teoksessa Denzin, Norman & Lincoln, Yvonne (edit.) Handbook of Qualitative Research. Thousand Oaks: Sage Publications, 463-479.

Metsämuuronen, Jari (2003) Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä. Helsinki: International Methelp Ky.

Muukkonen, Tiina & Tulensalo, Hanna (2004) Kohtaavaa lastensuojelua. Lapsikeskeisen lastensuojelun sosiaalityön tilanearvion käsikirja. Selvityksiä 2004:1. Helsinki: Helsingin kaupungin sosiaalivirasto.

Möller, Sointu (2004) Sattumista suunnitelmallisuuteen. Lapsen elämäntilanteen kartoitus lastensuojelussa. Opas- ja käsikirjat 1. Jyväskylä: Pesäpuu ry.

Möller, Sointu (2005) Arvoista sanoihin. Tutkimus lastensuojelun asiakkuuden alkuvaiheeseen liittyvän arvioinnin mallintamisesta. Sosiaalityön ammatillinen lisensiaatintutkimus. Jyväskylän yliopisto.

Oranen, Mikko (2008) Lasten osallisuus. Sosiaaliportti.fi <<http://www.sosiaaliportti.fi/fiFI/lastensuojelunkasikirja/hallinto/lapsenosallisuus/#otsikko2>> luettu 21.12.2008.

Paajanen, Pirjo (2007) Mikä on minun perheeni? Suomalaisten käsityksiä perheestä vuosilta 1997-2007. Helsinki: Väestöliitto.

Pösö, Tarja (2005) Lasten pahoinpitely lastensuojelussa –ollako vai eikö olla? Teoksessa Jokinen, Arja & Juhila, Kirsi & Pösö, Tarja (toim.) Sosiaalityö, asiakkuus ja sosiaaliset ongelmat. Konstruktionistinen näkökulma. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto, 32-50.

Ritala-Koskinen, Aino (2001) Mikä on lapsen perhe? Tulkintoja lasten uusperhesuhteista. Väestöntutkimuslaitos D 38. Helsinki: Väestöliitto.

Ritala-Koskinen, Aino (2003) (Uus)perhe lapsen silmin. Teoksessa Forsberg, Hannele & Nätkin, Ritva (toim.) Perhe murroksessa. Kriittisen perhetutkimuksen jäljillä. Helsinki: Gaudeamus, 121-139.

Räty, Tapio (2004) Oikeusturvatekijät lastensuojelussa. Teoksessa Puonti, Anna-Maija, Saarnio, Tuula & Hujala, Anne (toim.) Lastensuojelu tänään. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi, 85-104.

Sarajärvi, Anneli & Tuomi Jouni (2003) Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

Sinko, Päivi (2005) Laki ja lastensuojelu. Juridisoituvat käytännöt sosiaalityön arjessa ja asiantuntijuuden määrittelyssä. Helsingin yliopisto. Helsinki: Koulutus- ja kehittämiskeskus Palmenia.

Sosiaalihuoltolaki 17.9.1982/710.

Suomen perustuslaki 11.6.1999/731.

Taskinen, Sirpa (2001) Lapsen etu erotilanteissa. Opas sosiaalitoimelle. Helsinki: Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus.

Töttö, Pertti (1999) Pirullinen positivismi: kysymyksiä laadulliselle tutkimukselle. JYY julkaisusarja n:o 41. Jyväskylä: Kampus Kustannus.

Töttö, Pertti (2000) Pirullisen positivismin paluu. Laadullisen ja määrällisen tarkastelua. Tampere: Vastapaino.

Väestömuutokset 2005 (2006) Väestö 2006. Helsinki: Tilastokeskus.

YK:n yleissopimus lasten oikeuksista.